



GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Vi lägger räls

**En etnografisk studie om pedagogers förhållningssätt till
barn i behov av särskilt stöd i förskolan.**

Veronica Ferm

Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Specialpedagogiska programmet
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2011
Handledare:	Agneta Simeonsdotter Svensson
Examinator:	Yvonne Karlsson
Rapport nr:	VT11-IPS-03 SPP600

Abstract

Examensarbete:	15 hp
Program:	Specialpedagogiska programmet 90 hp
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2011
Handledare:	Agneta Simeonsdotter Svensson
Examinator:	Yvonne Karlsson
Rapport nr:	VT11-IPS-03 SPP600
Nyckelord:	Förhållningssätt, förskola, barn i behov av särskilt stöd

Inledning: Under utbildningens gång till specialpedagog har jag engagerats i litteratur som belyst förhållningssätt och bemötande. Under de år jag arbetat som förskollärare har jag undrat vad det är som gör att barn i behov av särskilt stöd blir bemötta på så skilda sätt, beroende på vilken förskola de går på och vilka pedagoger de möter. Fokus i denna studie ligger på förskolan och barn i behov av särskilt stöd.

Syfte: Studiens syfte är att undersöka vilket förhållningssätt pedagoger på en resursförstärkt avdelning i förskolan har till barn i behov av särskilt stöd. Frågeställningarna är:

- Vad är pedagogernas definition av barn i behov av särskilt stöd?
- Hur syns pedagogernas förhållningssätt i verksamheten och den pedagogiska dokumentationen?
- Vad blir konsekvenserna av pedagogernas förhållningssätt?
- Överensstämmer pedagogernas utsagor från intervjun och dokumenten med det som observeras på avdelningen?

Teori: Den sociala systemteorin, som ser till delar och helhet, utgör referens för studien. Teorin ser till helheten och ska förstås ur ett helhetsperspektiv, där allt hänger samman och påverkar varandra. Pedagoger måste se till hela barnets situation för att skapa en förståelse, vilket leder till att man aldrig kan lägga över svårigheter på en enskild individ.

Metod: Den valda metoden för studien är etnografi vars syfte är att studera sociala processer i dess kulturella kontext. Avsikten är att förstå andra människors sätt att leva och lära. För att få svar på studiens syfte användes triangulering; intervju, observationer och dokumentinsamling. Bearbetningen av datamaterialet inspirerades av hermeneutiken, vilket är en tolkningslära.

Resultat: Studien visar att pedagogerna upplever mötet med barnen som viktigt, att bygga relationer. Pedagogerna förklarar sitt förhållningssätt som att de bygger räls, genom förebyggande arbetssätt och anser att det är situationsbundet om barn hamnar i svårigheter. Observationerna visade på att pedagogerna följde barnen i behov av särskilt stöd, vilka gavs tillfälle och tid att leka, och där pedagogerna lyssnade in barnens intresse och behov. Dokumenten från den resursförstärkta avdelningen fokuserar på pedagogerna, deras arbetssätt och förhållningssätt till barn i behov av särskilt stöd. Miljön framhålls som en viktig påverkansfaktor där mötet mellan barn och pedagog betonas.

Förord

Jag vill tacka min familj, vänner, kollegor och studiekamrater för det stöd jag fått under hela min utbildning. Jag har stött och blött och stundtals varit ganska insnöad på det specialpedagogiska området, men alltid fått möjlighet och lov att vara det.

Tack till min handledare Agneta för de intressanta specialpedagogiska diskussionerna vi haft under terminens gång. Du har väglett med trygg och säker hand, vilket gjort att jag kommit fram till mina egna svar.

Naturligtvis ett stort tack till pedagogerna på den resursförstärkta avdelningen där jag gjorde min studie. Ni släppte in mig med öppna armar och jag kände mig mycket välkommen. Utan er hade det aldrig blivit någon uppsats! Jag hoppas att ni får möjlighet att fortsätta bygga räls.

Sist ett extra tack till min lilla familj, Mikael och Alexander, för byggande av ett kontor, hämtning av litteratur och alla uppmuntrande ord när det varit svårt. Tack för er kärlek och omtanke och för att ni tror på mig.

Lindome 2011-05-19

Veronica Ferm

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Begrepp.....	2
2. Syfte	3
3. Teoretisk referensram.....	4
4. Litteraturgenomgång	5
4.1 Barn i behov av särskilt stöd	5
4.2 Förhållningssätt	6
4.2.1 Samspel.....	7
4.2.2 Pedagogisk dokumentation	8
4.2.3 Empati.....	8
4.3 Styrdokument	8
4.4 Specialpedagogisk tillbakablick	9
4.4.1 Barngruppens storlek	10
4.5 Leken	11
4.5.1 Lekens betydelse.....	11
4.5.2 Läroplanen om lek	12
4.6 Sammanfattning.....	12
5. Metod.....	13
5.1 Intervju	13
5.2 Deltagande observation	14
5.3 Dokumentanalys	14
5.4 Etnografisk analys	14
5.5 Studiens tillförlitlighet.....	15
5.6 Urval	15
5.7 Undersökningsgrupp.....	15
5.8 Beskrivning av förskolan.....	15
5.9 Genomförande	16
5.10 Etik	17
5.11 Bearbetning av datamaterial	17
6. Resultat.....	18
6.1 Intervju	18
6.1.1 Begreppet barn i behov av särskilt stöd	18
6.1.2 Dokumentation.....	18
6.1.3 Den pedagogiska verksamheten.....	19
6.1.4 Förhållningssätt.....	19
6.1.5 Sammanfattning	20
6.2 Observationer	20
6.2.1 Första observationen	20
6.2.1.1 Kommentar.....	21
6.2.2 Andra observationen	21
6.2.2.1 Kommentar.....	21
6.2.3 Tredje observationen.....	21

6.2.3.1 Kommentar.....	22
6.2.4 Fjärde observationen.....	22
6.2.4.1 Kommentar.....	23
6.2.5 Femte observationen.....	23
6.2.5.1 Kommentar.....	23
6.2.6 Sjätte observationen.....	23
6.2.6.1 Kommentar.....	24
6.2.7 Sammanfattning.....	24
6.3 Dokument.....	24
6.3.1 Handlingsplaner.....	24
6.3.2 Arbetsplan för det pedagogiska arbetet.....	25
6.3.3 Sammanfattning.....	25
7. Diskussion och analys.....	26
7.1 Metoddiskussion.....	26
7.2 Definition av barn i behov av särskilt stöd.....	26
7.3 Pedagogernas förhållningssätt.....	27
7.4 Konsekvenser för den pedagogiska verksamheten.....	27
7.5 Specialpedagogiska implikationer.....	29
7.6 Förslag till fortsatt forskningsområde.....	29
Referenslista.....	30
Bilaga 1.....	33
Bilaga 2.....	34
Intervjuguide.....	34

1. Inledning

Under de år jag arbetat som förskollärare har jag mött barn i svårigheter och jag kom ofta att fundera över hur barn i behov av särskilt stöd blev bemötta, hur olika bemötandet var beroende på vilken förskola de gick i och vilka pedagoger de mötte. Jag funderade även på vad det kunde bero på. I diskussioner, planeringar och reflektioner med kollegor har det under årens lopp framkommit många olika synsätt på barn i svårigheter. Det mest framträdande draget i samtalen har varit bristen på att kunna uttrycka sina pedagogiska tankar i ord, då den tysta kunskapen dominerar kulturen i förskolan. Dessa samtal har gjort att jag har funderat, läst litteratur och även fått handledning av specialpedagog för att komma fram till vad jag som pedagog står för när det handlar om barn i behov av särskilt stöd. Utbildningen till specialpedagog har varit en enorm resa för min egen utveckling som pedagog. Den tysta kunskapen är inte tyst längre. Mina tankar har fått stöd i teorier, litteratur och aktuell forskning.

Under utbildningens gång till specialpedagog har jag engagerats i litteratur som har belyst förhållningssätt och bemötande. Jag har känt ett behov av att diskutera mina synpunkter och har haft ett stort utbyte av dessa pedagogiska diskussioner med kollegor och studiekamrater. Det som har utvecklats hos mig under utbildningen är kunskapen om att det är vi pedagoger som förhåller oss på olika sätt till barn som gör att vi främjar eller hindrar deras utveckling. När jag kommer ut i arbetslivet som specialpedagog är det pedagoger jag kommer att handleda och då är det viktigt för mig att veta hur jag ska bemöta dem för att nå dem och förhoppningsvis kunna arbeta förebyggande för att alla barn ska få det stöd i lärandet och utvecklingen de behöver. Vilken syn har pedagogerna på barn i behov av särskilt stöd och hur påverkar det den pedagogiska verksamheten?

Det är med stor nyfikenhet och glädje denna studie görs då fokus ligger på förskolan och barn i behov av särskilt stöd. Förskolan och dess forskning har inte fått det genomslag under utbildningen som jag önskat, då skolan har blivit belyst till största del. Jag ser denna studie som ett välkommet bidrag till andra studenter och pedagoger som behöver utveckla den tysta kunskapen.

Studien är upplagd på följande sätt; studiens syfte presenteras i början av uppsatsen, då det klart framstod från början, med dess frågeställningar. Studiens teoretiska referensram återfinns därefter då hela uppsatsen präglas av det teoretiska valet. I litteraturgenomgången belyses barn i behov av särskilt stöd, forskning om förhållningssätt och förskolans styrdokument. I genomgången finns även en specialpedagogisk tillbakablick med fokus på barngruppens storlek. Avsnittet avslutas med en kort genomgång av leken och dess betydelse, samt en sammanfattning av litteraturen. Därefter följer metodavsnitt som visar på empirin; intervju, observationer och dokumentinsamling. Även studiens tillförlitlighet, urval, undersökningsgrupp, beskrivning av förskolan, genomförande, etik och bearbetning av datamaterial finns med i avsnittet. Det insamlade datamaterialets resultat redovisas utifrån kategorierna intervju, observationer och dokument. I studiens avslutande avsnitt, diskussion och analys, problematiseras tidigare forskning mot studiens resultat. Specialpedagogiska implikationer och förslag till fortsatt forskning avslutar avsnittet.

1.1 Begrepp

Nationalencyklopedin (2008) beskriver förhållningssätt som att visa sin inställning till något, som en attityd. Jag tolkar förhållningssätt som ett pedagogiskt arbetssätt som bygger på respekt för barnet och dess möjligheter. Det handlar om bemötande, ett sätt att se på barnet. Denna tolkning gäller som min definition av förhållningssätt i studien.

Termen ”barn i behov av särskilt stöd” tolkas av Skolverket (2010) som att de som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling ska få det. I denna studie kommer det även vara min definition. Skolverket skriver också att förskolan har ett särskilt ansvar för barn i behov av särskilt stöd och att det stöd de behöver ska utarbetas med hänsyn till barnets egna behov och förutsättningar.

I metod- resultat och diskussionsavsnittet används begreppet pedagoger vilket är ett samlingsnamn för de olika yrkesgrupper som finns representerade på förskolan. Dessa yrkesgrupper är: förskollärare, lärare mot de yngre åldrarna och barnskötare. Under litteraturgenomgången används de begrepp som respektive författare använder sig av.

Studien är genomförd på en resursförstärkt förskola som har platser för tolv barn. Av dessa är fyra platser vikta för barn i behov av särskilt stöd. Det som ger benämningen resursförstärkt förskola är det låga antalet barn i gruppen samt att det finns platser reserverade för barn i behov av särskilt stöd. Upptagningsområdet är den egna enheten och närbelagda förskolor. Det finns inga krav på att barnen som blir placerade på de fyra platserna ska ha en diagnos eller visst speciellt behov.

2. Syfte

Studiens syfte är att undersöka vilket förhållningssätt pedagoger på en resursförstärkt avdelning i förskolan har till barn i behov av särskilt stöd. Mina frågeställningar är:

- Vad är pedagogernas definition av barn i behov av särskilt stöd?
- Hur syns pedagogernas förhållningssätt i verksamheten och den pedagogiska dokumentationen?
- Vad blir konsekvenserna av pedagogernas förhållningssätt?
- Överensstämmer pedagogernas utsagor från intervjun och dokumenten med det som observeras på avdelningen?

3. Teoretisk referensram

Fokus i denna studie ligger på pedagogernas förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd och dess samspel. Teorin som utgör referens för studien är systemteori och specifikt social systemteori. Kapitlet kommer att belysa de viktigaste begreppen. Den sociala systemteorin är vald efter empirin och dess resultat (se avsnitt 5.4).

Den övergripande systemteorin grundades under mitten av 1900-talet med syfte att skapa en teori för bl. a fysiska och sociala system (Bladini, 2004). Svedberg (2007) beskriver systemteori som en paraplyteori och menar att teorin kan användas för många olika syften. Utmärkande för teorin är att se helheten men även dess delar, att allt hänger ihop och påverkar varandra. Tonvikten ligger på mänskligt handlande och samspel (a.a.). Systemteoretiskt förhållningssätt innebär att man ser världen som uppbyggd av många system. Systemen är beroende av varandra och tillsammans bildar de en helhet. ”Helheten är större än summan av delarna” (Lundahl & Öquist, 2002, s. 34). Systemteori ser på svårigheter och problem utifrån relationer, arbetssätt och förhållningssätt, istället för att lägga problemet på individen. Det är i mötet mellan barns behov och miljön som problem och svårigheter kan uppstå (Andersson, 1999). Teorin hjälper oss att se det vi inte kan se. För att kunna se hur och varför systemen fungerar måste vi komma in i systemen (Moe, 1996). Enligt systemteori påverkar många olika faktorer barns utveckling och lärande, där olika åtgärder är nödvändiga för att ge optimala förutsättningar för barnen (Björck-Åkesson, 2009).

Social systemteori används för att förstå komplexiteten inom och mellan system, där fokus ligger på att förändra samspelet (Bladini, 2004). Vidare förklaras social systemteori utifrån begreppet förhållningssätt där pedagogers förhållningssätt till barnet påverkar hur svårigheter uppkommer och uppträder. Vi måste se till barnets hela situation, helheten, för att skapa en förståelse (Bladini, 2007). I ett socialt system påverkar delarna i systemet varandra (Bladini, 2004). Varje system finns i en större värld, där systemet avgränsar sig självt i förhållande till omvärlden (Moe, 1996). I det sociala systemet är människan bara en liten del av ett sammanhang och en helhet, där delen aldrig kan styra över helheten. Det leder till att man aldrig kan lägga över eller skylla svårigheter på en enskild individ. Svårigheterna ska förstås utifrån ett helhetsperspektiv, där allt hänger samman och påverkar och påverkas av varandra. Social systemteori betonar det cirkulära tänkandet som handlar om samspel och att människans handlingar hänger ihop med flera faktorer (Bladini, 2004). Det cirkulära tänkandet används även för att se mönster i helheten och delarna (Öquist, 2003).

Sociala system kan förklaras som kommunikationssystem där allt som kommuniceras ingår i de sociala systemen (Jönhill, 1997). Kommunikation ger mening och sker av egen kraft och används vid reflektion. Kommunikation förklaras som systemets ”sätt att tänka” (Moe, 1996, s. 85).

Människor som är viktiga för varandra bildar i större utsträckning sociala system. De viktigaste resurserna i de sociala systemen är människorna. Vi rör oss mellan många olika sociala system dagligen, där systemens förhållande till sin omvärld ges möjlighet att reflekteras över (Moe, 1996).

4. Litteraturgenomgång

Litteraturgenomgången börjar med en undersökning av litteratur som belyser förhållningssätt kopplat till förskolan, dess verksamhet och barn i behov av särskilt stöd. Därefter följer en beskrivning av specialpedagogikens historia samt hur stödet till barn i behov av särskilt stöd har utvecklats i ett historiskt perspektiv. I avsnittet finns även en kort genomgång av leken och dess betydelse för barn, då leken upptar en stor del av verksamheten på den studerade resursförstärkta avdelningen. Avsnittet avslutas med en sammanfattning av litteraturgenomgången.

4.1 Barn i behov av särskilt stöd

Den svenska förskolan ses som en förebild internationellt sett, när det handlar om kvalitet och tillgänglighet. De flesta barn i Sverige går i förskolan, där tanken är att de ska utvecklas och lära sig. Pedagogerna ska samarbeta med föräldrarna och vara ett stöd så att alla barn får möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar. Barn i behov av särskilt stöd ska få sina behov tillgodosedda inom den grupp de tillhör. Förskolan är det första steget i det livslånga lärandet vilket gör att pedagogerna bör arbeta systematiskt med åtgärder för barn i behov av särskilt stöd. Enligt FN:s barnkonvention visas hänsyn till alla barn genom att man arbetar med både allmänna och specifika åtgärder. Forskning visar dock att otillräckliga resurser är ett problem när det handlar om barnens stöd (Björck-Åkesson, 2009).

I Sverige är det ovanligt med speciella förskolor för barn i behov av särskilt stöd. Det som dock kan finnas att erbjuda är förskolor där flera barn i behov av särskilt stöd vistas i samma grupp. Dessa grupper ställer krav på personalen att ta hänsyn till likheter och olikheter och därmed anpassa verksamheten efter det enskilda barnets behov. För att barnet ska känna framgång och få en positiv utveckling krävs lyhörd personal som kan samspela med barnet och har förståelse för hur omgivningen påverkar och påverkas (Björck-Åkesson, 2009). En fokusering på miljön är nödvändig då det är miljön som ska ge det stöd som behövs för att tillgodose alla barns behov (Sandberg & Norling, 2009). Genom att arbeta på grupp- och individnivå med miljön kan personalen förebygga problem och svårigheter (Björck-Åkesson, 2009).

Förhållandena i förskolan, där miljön spelar en stor roll, påverkar om barn hamnar i svårigheter. Även pedagogernas förmåga att samarbeta kan främja eller hindra barn i behov av särskilt stöd. Grunden i den pedagogiska verksamheten är relationen mellan barn och vuxen och det som sker i mötet. Kan pedagogerna se dessa barn som en tillgång i gruppen, genom att vara lyhörda och utveckla sitt arbetssätt, blir det en positiv effekt för verksamheten. Barn som är i behov av särskilt stöd ska ha möjlighet att påverka verksamheten och arbetssättet (Hellström, 1996).

Björck-Åkesson (2007) skriver att en svensk studie visar att när förskollärare identifierar barn i behov av särskilt stöd är det främst tal- och språksvårigheter, samt svårigheter i samspel och koncentration som urskiljer sig. Hon ställer sig också frågan hur vi ska tolka begreppet "barn i behov av särskilt stöd" och hänvisar till OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development, som delar in begreppet i tre delar:

- Elever med funktionshinder
- Elever i komplicerad inlärningssituation
- Elever i svårigheter utifrån socioekonomiska, kulturella eller språkliga faktorer

Sandberg och Norling (2009) kan se fördelar med att inte ha en klar definition av begreppet barn i behov av särskilt stöd. Författarna menar att barnen inte får någon stämpel på sig samtidigt som det blir lättare att anpassa åtgärderna efter varje barns behov.

Sandberg och Norling (2009) har deltagit i ett forskningsprojekt kallat Pedagogisk verksamhet för små barn i behov av särskilt stöd i förskolan - generellt och specifikt (PEGS). I projektet har de kommit fram till att personal, som arbetar i grupper där det finns flera barn i behov av särskilt stöd, generellt ger mer stöd vilket leder till att personalen blir mer säkrare och kompetenta, vilket i förlängningen ger en bättre förskolemiljö. En tanke om varför det blir så är att även personalen får mer stöd i sitt arbete. Författarna beskriver också att de sett skillnad i vilket stöd barn i behov av särskilt stöd får och tillskriver personalens förhållningssätt skillnaderna, beroende på om personalen intar individ- eller organisationsperspektiv och hur de definierar barn i behov av särskilt stöd. Brodin och Lindstrand (2004) uttrycker sig på liknande sätt och menar att förklaringen till varför vissa barn är i svårigheter beror på pedagogens förhållningssätt till olikheter. Sandberg och Norling (2009) anser också att det finns för lite forskning om barn i behov av särskilt stöd i förskolan och vilka metoder som ska praktiseras. PEGS-projektet visar att det finns en brist i möjligheten för personalen att få handledning och kompetensutveckling. Detta skapar svårigheter att använda ett gemensamt språkbruk, vilket i sin tur leder till att personalen inom förskolan besitter mycket s.k. tyst kunskap. Tyst kunskap beskrivs som människans begränsade förmåga att samtala och kritisera de teorier och metoder som finns inom ett område eller yrke. För att kunna samtala om och analysera sin kunskap med andra krävs en kunskapsram, där man beskriver sin kunskap i ord (a.a.). För att kunna ge alla barn det stöd de behöver krävs kunskaper om utveckling och lärande. När pedagogerna känner att deras kunskap inte räcker till är det viktigt att även de får stöd bl. a i att utveckla förmågan att analysera sin kunskap i relation till barnens behov (Björck-Åkesson, 2009).

Rabe och Hill (1990) belyser förskolans uppgift i arbetet med barn i behov av särskilt stöd och menar att traditionen inom förskolan är att tänka normativt, d v s att pedagogerna utgår från hur det normala barnet är eller borde vara, där jämförelser sker med barn i svårigheter. Detta synsätt skapar osäkerhet hos pedagogerna som bara ser till det som de upplever som avvikelser. En god relation och ett positivt bemötande utifrån pedagogernas förhållningssätt behövs i verksamheten, för att inte bedöma barnet, att barnet är på ett visst sätt. Om vi utgår från tanken att alla är olika har pedagogerna en möjlighet att se vad de kan göra för att stötta barn i svårigheter (a.a.). Björck-Åkesson (2009) anser att det går att förebygga problem när det handlar om barn i behov av särskilt stöd och menar att det är att föredra framför att reparera i efterhand. Genom att ge generella insatser till alla barn och specifika insatser till det enskilda barnet går det att förebygga svårigheter.

4.2 Förhållningssätt

Det allmänna användandet av begreppet förhållningssätt startades under 1980-talet. Däremot hade Emanuella Carlbeck, svensk pionjär för arbete med människor med utvecklingsstörning, visat intresse för begreppet redan under slutet av 1800-talet. Hon talade om ett kristligt sinnelag som skulle synas i praktiken och betonade också vikten av att arbeta med sig själv (Danielsson & Liljeroth, 1996).

Danielsson och Liljeroth (1996) menar att förhållningssätt är ett vitt begrepp som kan sammanfattas att handla om en individs tankar och idéer. Förhållningssättet påverkas av vilka

erfarenheter, kunskaper och värderingar en människa besitter. Förhållningssätt är det verktyg som hämmar eller främjar utvecklingen utifrån människors handlande i olika situationer. Ett yrkesmässigt förhållningssätt kan tolkas som att bli medveten om hur man själv påverkar och påverkas. Detta kan ske genom reflektioner över vilka tankar vi leds av. Reflektion tolkas som en bearbetning av det analyserande och intellektuella i samspel med andra människor. Användandet av ett reflekterande arbetssätt gör att förändringar på ett mer djupgående plan sker och nya perspektiv uppstår. (a.a.)

I en publikation för Statens skolverk (Tham, 2000) tolkas förhållningssätt som att vara medveten om hur viktigt varje mänskligt möte är och att man i varje situation ska tänka på hur man bemöter andra. Det framhålls också att ordet förhållningssätt förknippas i samband med begreppet värdegrund (a.a.). Värdegrunden är ett komplext begrepp som styr och påverkar normer. Normer styr vårt handlande, beteende och attityder. Värdegrunden handlar främst om ett etiskt och moraliskt förhållningssätt. De relationer som utvecklas i förskolan mellan barn och vuxna är av stor betydelse och barn tar intryck av vuxnas värderingar och attityder. Begreppet värdegrund utgör basen i Läroplan för förskolan, Lpfö98, och ligger till grund för förskolans verksamhet (Zackari & Modigh, 2002). Tham (2000) betonar att värdegrundsarbetet handlar om att iaktta och reflektera eftersom omedvetna attityder omsätts i handling. Värdena ska levas, upplevas och finnas i rummet, istället för att bara formuleras i ett dokument.

Det är den rådande vetenskapliga synen på individens utveckling som påverkar förhållningssättet till de som anses vara i behov av särskilt stöd. Utifrån tidsperiodernas olika synsätt skapas behandlingsformer och pedagogiska lösningar (Brodin & Lindstrand, 2004). Simeonsdotter Svensson (2009) anser att utgångspunkten i förskolan och dess tradition är att alla barn är kompetenta vilket gör att pedagogiken ofta är anpassad efter alla barns förutsättningar. Tittar vi på specialpedagogiken ser vi att förskolan vilar på ett förhållningssätt och en barnsyn som tar barnens perspektiv. Förskollärare är utbildade till att se alla barns olika behov oavsett bakgrund. Däremot finns det en tendens i förskolan att fokusera på problem och avvikelser när det gäller barns svårigheter. Därför är det viktigt att reflektera över sin egen barnsyn vid arbete i förskolan eftersom barnsynen speglas i våra handlingar och det är förhållningssättet som avgör kvaliteten på arbetssättet (a.a., 2009). Lenz Taguchi (1999) lyfter samma tankar och menar att vi kan se pedagogernas barnsyn i sättet de förhåller sig till och hur de utför sitt uppdrag. Barnsynen bygger på de erfarenheter vi gör av och med omvärlden (a.a.).

Hur situationen ser ut för de barn i behov av särskilt stöd som vistas på förskolan är avgörande och beror på hur pedagogerna ser på det specialpedagogiska uppdraget (Nilholm, 2007). Kinge (2009) menar att vi ska utgå från att barn alltid gör sitt bästa och att det är upp till pedagogerna att vidga sin förståelse och kunskap om barnens behov. För att kunna underlätta för barnen och stödja deras utveckling behövs pedagoger som aktivt söker efter kunskap och metoder.

4.2.1 Samspel

Kinge (2009) tar upp betydelsen av samspel och skriver att barn i behov av särskilt stöd i stor utsträckning är beroende av personalens vägledning och positiva uppmuntran för att utveckla en god självbild. Även Fischbein och Österberg (2003) betonar innebörden av samspel och menar att svårigheter som uppstår i pedagogiska situationer måste relateras till samspelet mellan individ och miljö. Lenz Taguchi (1999) delar upp samspelet mellan en synlig och

osynlig pedagogisk miljö, där hon förklarar den synliga som det vi ser, ex. möblering och material, medan det osynliga handlar om förhållningssättet till barn och vuxna. Resultatet av samspelet mellan den synliga och osynliga pedagogiska miljön påverkar verksamheten och det som sker på förskolan (a.a.). Danielsson och Liljeroth (1996) skriver att samspel och bemötande synliggör pedagogens förhållningssätt och om samspelet medvetet används för att erövra nya erfarenheter förstärks det positiva hos individen.

4.2.2 Pedagogisk dokumentation

Lenz Taguchi (1999) definierar förhållningssätt som sociala, mänskliga och samhälleliga konstruktioner och anser att förhållningssättet syns i arbetet, hur vi utför vårt arbete och hur vi dokumenterar. Den pedagogiska dokumentationen kan lyfta fram individens och gruppens behov och är även den ett förhållningssätt. Pedagogisk dokumentation och den efterföljande reflektionen visar på pedagogernas förhållningssätt, vilket syns i både tanke och handling. Reflektionerna, när vi tittar på hur vår egen syn på barnet ser ut och hur det syns i verksamheten, ger pedagogerna en möjlighet att förändra sitt förhållningssätt och arbetssätt (a.a.).

4.2.3 Empati

Kinge (2000) lyfter fram empati som en viktig och betydelsefull faktor när det handlar om barns behov. Empati tolkas som att handla om en utveckling hos pedagogen i sin förståelse och sitt förhållningssätt till barnet som kan främja barnets utveckling och behov. För att pedagogerna ska kunna hjälpa och stödja barn i behov av särskilt stöd behöver de förstå barnen och för att få förståelse måste pedagogers attityder uppmärksammas. I detta arbete blir självreflektion en viktig del där pedagogen ökar sin medvetenhet och förstår sin egen betydelse och sitt ansvar (a.a.). Förståelse och respekt handlar om att se barnen som medmänniskor med egna behov och önskar som de vuxna ska ta hänsyn till. I de arbetslag där utgångspunkten är barnens erfarenheter och upplevelser skapas en verksamhet som anpassas efter barnens behov och intressen (Johansson, 2005).

4.3 Styrdokument

Läroplanen för förskolan, Lpfö98, (Utbildningsdepartementet, 2010) betonar i inledningen de grundläggande värdena: "Värdegrunden uttrycker det etiska förhållningssätt som ska prägla verksamheten" (s.4). Det står vidare att pedagogerna ska visa på och tydliggöra dessa värderingar för barnen i verksamheten på förskolan. I läroplanen står också pedagogernas inverkan som viktig: "Vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder" (a.a., s.4). Läroplanen menar att barns olika behov och förutsättningar ska tas hänsyn till vid planering och genomförande av den pedagogiska verksamheten. Under avsnittet Förskolans uppdrag lyfts personalens förmåga att lyssna in och samspela med barn i svårigheter som viktigt. Detta gör att barnen får en positiv syn på sig själva och att de får möjlighet att övervinna svårigheter och göra framsteg. Under avsnittet Utveckling och lärande är det enligt riktlinjerna arbetslaget som ska "ge stimulans och särskilt stöd till de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag" (a.a., s 11).

I Skolverkets allmänna råd (2005), finns ett avsnitt om personalens förhållningssätt som betonar deras betydelse som förebild och vikten av att diskutera och reflektera kring sin roll. Dessa diskussioner ska ta sin utgångspunkt från Lpfö98 och ska även behandla hur personalen genom sitt förhållningssätt påverkar barnens lärande, utveckling och värderingar. I samma

skrift finns även en rubrik om Behov av särskilt stöd som belyser kommunens ansvar gentemot barn i behov av särskilt stöd. Kommunen bör se till att stödet tillgodoses i den ordinarie verksamheten där stödbehovet ska relateras till den befintliga miljön. Det är även personalens uppdrag att se till miljön runt barn i behov av särskilt stöd och planera, dokumentera och utvärdera verksamheten (a.a.).

4.4 Specialpedagogisk tillbakablick

Specialpedagogik bygger på teorier från många olika discipliner, vilket gör det till ett tvärvetenskapligt område. Specialpedagogiken vill visa på ett helhetsperspektiv och vilka faktorer i miljön som påverkar individen. När den vanliga pedagogiken inte räcker till sätts åtgärder in som betecknas som specialpedagogiska (Nilholm & Björck-Åkesson, 2007). Kännetecken för specialpedagogiken är att metoderna som används måste vara beprövade och unika för specialpedagogiken. Dessutom ska metoderna som utvecklats vara effektiva (Brodin & Lindstrand, 2004).

Specialpedagogiken har ingen lång bakgrund i Sverige och det var först i början på 1960-talet som specialpedagogik tillkom som eget kunskapsområde. Under denna period börjar begreppen specialpedagogik och specialundervisning användas, med fokus på det speciella och den enskilde individen (Nilholm & Björck-Åkesson, 2007). Under denna tid var individen i behov av särskilt stöd i centrum och det utvecklades metoder för att stödja och hjälpa. Detta ledde till tron att syftet med specialpedagogik och dess forskning var att studera avvikelser samt funktionshinder (Ahlberg, 2007). Den specialpedagogiska traditionen bygger på föreställningen om ett kompensatoriskt tänkande (Brodin & Lindstrand, 2004). På senare år har det uppstått en bredare syn på specialpedagogik som bygger på ett helhetstänkande, där man ser till hela människan, dess miljö och samspel (Björck-Åkesson, 2007). Specialpedagogiken av idag handlar om att utveckla optimala förutsättningar för alla barns lärande (Björck-Åkesson, 2009).

Kunskapsbildningen har ändrat inriktning det senaste årtiondet och begreppet som är gällande är inkludering (Ahlberg, 2007; Persson, 2007). Ahlberg (2009) använder Svenska Uneskorådets definition på inkludering, där det handlar om att möta alla elevers olika behov genom att öka tillgängligheten, d v s att ge alla en likvärdig utbildning, vilket är en mänsklig rättighet. För att vara inkluderad måste individen varit innesluten i gruppen hela tiden och varit en självklar del av helheten (Brodin & Lindstrand, 2004).

En stor del av specialpedagogisk forskning har och befinner sig fortfarande i ett kategoriskt perspektiv, där eleven är bärare av problemet. På senare år har det skett en ökad medvetenhet i specialpedagogisk forskning, vilket lett till att studier framställs i ett relationellt perspektiv, vilket innebär att se till individens hela situation, ett helhetsperspektiv. Det behövs mer relationell forskning, där fokus ligger på miljön och inte individen. Det relationella perspektivet, i kombination med specialpedagogisk forskning, behöver utvecklas för att förskola och lärarutbildningar ska kunna möta alla barn (Rosenqvist, 2007).

4.4.1 Barngruppens storlek

Inom förskolan lyfts intresset för barn i behov av särskilt stöd fram först under 1970-talet och då i samband med Barnstugeutredningen 1968 (Lassbo, 1976), där begreppet barn med behov av särskilt stöd lanseras (Lutz, 2006).

Utifrån Lutz (2009) studie om kategoriseringar av barn i förskolan framkommer två huvudriktningar när det gäller funktionen av begreppet barn i behov av särskilt stöd och skälet till att begreppet bör användas:

- Det handlar om att öka kunskapen i fråga om hur pedagogerna ska bemöta barnet rent pedagogiskt.
- Till de barn som inte får sina behov tillgodosedda i den ordinarie verksamheten måste tid lösas för att arbeta specifikt med dem.

Diskussioner om barngruppens storlek uppmärksammades dock redan 1965 av socialstyrelsen som ansåg att barnens ålder och utveckling skulle påverka gruppstorleken. När Barnstugeutredningen från 1968 publicerades blev en rekommendation, för att stötta barn i behov av särskilt stöd, att minska barngruppens storlek. Utredningen pekade även på att personalinsatserna borde ökas och att experthjälp skulle finnas till hands (Lindh-Munther, 1982). Socialstyrelsen (1978) skriver i en utredning från 1978 att de inte kan ge några allmänna regler hur förskolan ska lösa enskilda barns behov, som ex mindre barngrupper. De rekommenderar att finna lösningar från fall till fall. I Pedagogiskt program för förskolan (Socialstyrelsen, 1987), som föregick Lpfö98, tas barngruppens storlek upp. Socialstyrelsen menar att om gruppens storlek minskar har pedagogerna större möjlighet att ägna mer tid åt barn i behov av särskilt stöd och barnen har större chans att tillgodogöra sig verksamheten.

Förskolan under 1980-talet var till för alla barn, där integrering var en grundstomme (Lindh-Munther, 1982). Utbyggnaden av förskolan ökade under denna period, vilket ledde till ökad forskning inom området. Det verktyg som ansågs kunna förebygga problem för barn i behov av särskilt stöd var god kvalitet, där stödet skulle vara flexibelt utformat efter barnets svårigheter (Lutz, 2006). Lindh-Munther (1982) har skrivit en rapport där gruppreducering inom förskolan i Uppsala kommun på 1980-talet behandlas. Kommunen löste reduceringen genom att ge barn i behov av särskilt stöd, som redan fanns i gruppen, en extra ledig plats, vilket innebar att ett barn i behov av särskilt stöd uppehöll två platser. Anledningen till varför ett barn är i behov av särskilt stöd och fick en extra plats uttrycker kommunen ”är att de enskilda barnen på något sätt ger upphov eller antas ge upphov till problem i gruppen”(a.a., s. 2). Kommunen tolkar begreppet som en avvikelse från det normala.

Uttrycket barn med särskilda behov användes i dokument från denna tid, vilket avsåg barn med mer uttalade handikapp och barn vars beteende och utseende avvek från det som ansågs som vanligt. Talet om barn med särskilda behov byggde på tanken att det finns normala barn som då blir standard i bedömningar. De barn som inte nådde upp till den normala standarden blev barn med särskilda behov. Avsikten med att ge barn stämpeln, med särskilda behov, berodde på att dessa barn skulle beredas plats på förskolan. Det var förskolans uppdrag att ge det stöd som barnen var i behov av (Lindh-Munther, 1986).

År 1994 kommer socialstyrelsen med en rapport som visar på stora förändringar inom kommunerna. Decentralisering och stora nedskärningar för barn och ungdomar var verkligheten då, vilket ledde till att gruppstorlekarna ökade och personaltätheten minskade (Lindh-Munther, 1982). Under denna tid var det inte givet att barn i behov av särskilt stöd

placerades och integrerades i den ordinarie verksamheten (Klerfelt, 2002). Socialstyrelsen lyfte fram att det i denna förändringstid var viktigt att fortsätta följa barn i behov av särskilt stöd (Lindh-Munther, 1982). 1990-talets neddragningar ledde även till att forskningen kring barn i behov av särskilt stöd minskade (Lutz, 2006). Begrepp som blev dominerande, istället för demokrati och solidaritet, blev effektivisering och kostnadsmedvetenhet (Klerfelt, 2002).

Lutz (2006) menar att begreppet barn i behov av särskilt stöd uttrycker olika historiska förhållningssätt till de barn som anses avvikande. Det var en markering att problemet inte ligger hos barnet som ledde till att "med" ändrades till "i". Däremot finns det lite forskning angående hur man bedömer barn att vara i behov av särskilt stöd, vilket gör att variationen mellan kommunerna kan se olika ut. Det finns även lite forskning om effekterna av förskolans stöd till barn i behov av särskilt stöd (a.a.).

Traditionellt sett har förskolan utgått från ett normativt tänkande, vilket gör att bedömningen av barn utgår från en mall hur ett barn borde vara. Det leder till att barn som är i behov av särskilt stöd blir kategoriserade som problembarn. Pedagoger som har en normativ uppfattning tenderar till att endast se det negativa och det de uppfattar som avvikande hos barnen. Pedagogerna borde istället utgå från att alla är olika och det stöd som ska finnas i verksamheten bör vara inriktat som stöd till personalen (Rabe & Hill, 1990). Forskning och dokument visar på att begreppet barn i behov av särskilt stöd är svårdefinierat. Det handlar om att vissa barn, inte någon avgränsad grupp, kan behöva mer stöd än andra, vissa under längre tid och andra tillfälligt. Svårigheterna måste ses i relation till kontext, dvs. bemötande från pedagoger och utformande av miljön (DS, 1996:57).

Forskning gjord under 1990-talet visar att när det handlar om barn i behov av särskilt stöd, är det mer effektivare med mindre barngrupp än med personalförstärkning. Detta visar på att barn i behov av särskilt stöd skulle vinna på mer flexibilitet när det handlar om gruppstruktur och sammansättning (Hellström, 1996). Skolverket (2003) kommer fram till samma slutsats och menar att det är många olika strukturella faktorer som ex. personalens kompetens och pedagogiska förhållningssätt som är betydelsefulla för en bra verksamhet. Verneresson (2002) anser att alla som arbetar med barn bör få en specialpedagogisk grund att stå på. Dessutom behöver pedagogerna utveckla en förståelse för och ett utövande av ett specialpedagogiskt förhållningssätt.

4.5 Leken

De intervjuade pedagogerna i denna studie framhåller att deras verksamhet planeras efter barnens intresse och behov, vilket innebär att de inte har styrda och planerade aktiviteter varje dag. Observationerna har tagit plats i de situationer där barnen själva valt aktivitet. Leken har varit det dominerande inslaget under dessa observationer. Detta avsnitt är tänkt att belysa barns lek i stora drag och det görs inga anspråk på att ge en heltäckande och djupgående bild av leken.

4.5.1 Lekens betydelse

Lillemyr (2002) uttrycker att det är svårt att definiera barns lek då leken har många dimensioner. Pramling Samuelsson och Sheridan (1999) skriver om lekens betydelse för barn och menar att barnen använder leken för att erövra omvärlden och för att skaffa sig kunskaper för och om livet. Genom leken kan barn förstå både sig själva och sin omvärld, s.k. meningsskapande, och de kan upptäcka sina intressen och förmågor. Författarna menar att leken även utvecklar barnens sociala, intellektuella, motoriska och emotionella förmågor.

Leken beskrivs som lustfylld och spontan, där vuxnas attityder och inställningar påverkar leken (a.a.).

I leken finns sociala lekregler som barnen bör följa för att kunna delta. Det handlar om turtagande; ibland är det du, ibland är det jag, samförstånd; alla är införstådda med att vi leker och vad vi leker, ömsesidighet; alla leker på jämställd nivå. Vissa barn framställs som lekkompetenta vilket betyder att dessa barn kan starta upp lekar och hålla fokus i leken, medan andra barn inte har denna förmåga och därför har svårare att gå in i leken. De vuxnas uppdrag är att skapa tillfällen och möjligheter till lek med andra barn, där den vuxne deltar och verkar som förebild (Knutsdotter Olofsson, 1992). Lillemyr (2002) tar upp den vuxnes roll i leken och skriver att när pedagogen går in i leken påverkar grundsynen *hur* hon går in i leken. Det innebär att pedagogen bör ha baskunskaper om barns lek och ha förmåga att visa respekt för leken och dess deltagare. Knutsdotter Olofsson (1992) påtalar vikten av de vuxnas medverkan i leken för att barnen ska lära sig förstå leksignaler och för att de ska våga gå in i leken och låtsas. Barn som fått leka färdigt är nöjda och tillmötesgående medan de barn som blivit avbrutna uppvisar aggressivitet och irritation (a.a.)

I barns lek finns det ett objekt, de leker alltid något. Detta objekt beskrivs som något de använder för att försöka få en förståelse för sin omvärld. Vid uppstart av lek överlägger barnen om ett objekt som de kan enas om. För att leken ska fortsätta att utvecklas och bli till samspel och samlek måste alla barn som deltar medverka till utvecklingen. Barn medverkar och bidrar på sina villkor, vilket påverkas av den kultur och de värderingar de möter (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2005). Pramling Samuelsson och Sheridan (1999) betonar barns olikheter och menar att vi ska se dem som möjligheter och tillgångar istället för hinder.

Inom förskolan används ofta begreppet ”den fria leken” (Hangaard Rasmussen, 1993, s. 32) som tolkas som att barnen inte behöver delta i en planerad aktivitet, utan de har möjlighet att välja själva, de fria lekarna blir fria från vuxen inblandning. Detta sker när pedagogen inte ser det som nödvändigt att hålla i en aktivitet (a.a.).

4.5.2 Läroplanen om lek

Läroplanen för förskolan (Utbildningsdepartementet, 2010) betonar att ett av förskolans uppdrag är att medvetet använda leken för att främja utveckling och lärande. I leken kan barnet använda och utveckla sin fantasi och inlevelse samtidigt som de får möjlighet att bearbeta känslor och upplevelser. Under avsnittet Utveckling och lärande är en av riktlinjerna för arbetslaget att ”samarbeta för att erbjuda en god miljö för utveckling, lek och lärande och särskilt uppmärksamma och hjälpa de barn som av olika skäl behöver stöd i sin utveckling” (a.a., s 11).

4.6 Sammanfattning

Forskning visar på miljöns betydelse för en positiv utveckling för barn i behov av särskilt stöd. Styrdokument för förskolan delar synsätt med forskningen och menar att den pedagogiska verksamheten ska anpassas efter allas behov och förutsättningar. Pedagogens förhållningssätt är även det en påverkansfaktor som kan främja eller hindra barns utveckling. Begreppet förhållningssätt tolkas i litteraturen som ett sätt att bemöta och är avgörande för kvaliteten i den pedagogiska verksamheten. Tanken är att alla är olika och bemötandet är avhängigt beroende på hur pedagogen förhåller sig gentemot olikheter och svårigheter.

Styrdokumentet är tydliga i sina formuleringar när det handlar om barns olika behov och förutsättningar och vikten av att ta hänsyn till det i den pedagogiska verksamheten.

Begreppet barn med behov av särskilt stöd var rådande från den tid specialpedagogik tillkom som kunskapsområde, då fokus låg på den enskilde individen. På senare år har synen ändrats, där människan, samspel och miljö bildar ett helhetsperspektiv. Begreppet barn med behov av särskilt stöd ändrades i och med det till i behov av särskilt stöd.

Diskussioner om barngruppers storlek, med hänsyn till barn i svårigheter, har alltid funnits. Aktuell forskning visar att för barn i behov av särskilt stöd är det optimala en grupp med färre barn. Här poängteras även nödvändigheten att se till miljön och dess betydelse.

Barnen använder leken för att erövra omvärlden och skaffa sig livskunskap. Det är pedagogens ansvar att skapa tillfälle och möjligheter till lek, där den vuxne medverkar som förebild. Lpfö98 menar att leken är ett viktigt verktyg för barns utveckling och lärande.

5. Metod

Den valda metoden för denna studie är etnografi. Syftet med etnografi är att studera sociala processer i dess kulturella och naturliga kontext. Det ger forskaren en möjlighet att försöka förstå och beskriva från ett inifrånperspektiv. Intentionen är att förstå andra människors sätt att leva och lära, det människor gör och säger, deras tankar och uppfattningar och vad det står för hos dem själva (Garsten, 2004; Kullberg, 2004). Kullberg (a.a.) pekar på tre begrepp som är utmärkande för hur en etnografisk studie ser ut:

- Explorativ, undersökande
- Induktiv, följer upptäckandets väg
- Kontextuell, fältforskningen genomförs i så naturliga miljöer som möjligt

Tidigare betecknades etnografi som den forskningsstil som betonar att man går in i främmande världar, en längre period, och gör dem begripliga. Nu kan kortvariga studier i egen kultur betraktas som etnografiska studier (Fangen, 2005).

5.1 Intervju

Inom pedagogiken är kvalitativa intervjuer vanliga som metod. Intervjuerna kräver dock en skicklig intervjuare som har förmågan att få intervjupersonerna avslappnade och trygga (Kvale & Brinkmann, 2009). Val av miljö, där intervjun ska ske, är också viktigt att fundera över då det skapar en trygg situation för deltagarna. En rekommendation är att de intervjuade får välja en ostörd plats (Stukát, 2005). Det krävs även förkunskap om ämnet som behandlas för att forskaren ska ha möjlighet att ställa följdfrågor (Kvale & Brinkmann, 2009).

Användandet av följdfrågor gör att svaren kan bli mer utvecklade och fördjupade (Stukát, 2005). Datamaterialets kvalitet beror således på intervjuarens skicklighet. Den halvstrukturerade intervjun består av temat som ska undersökas och förslag på frågor (Kvale & Brinkmann, 2009). Kullberg (2004) lyfter fram två olika former av intervjuer:

- Formell, har formen av ett samtal
- Informell, djupintervju

För att kunna ställa öppna frågor, som ger berättande och beskrivande svar, krävs förkunskap och förståelse för området som ska utforskas. Den informella intervjun kan ge forskaren en möjlighet att se hur omvärlden gestaltas genom den intervjuades uppfattningar och tankar (a.a.). Vid intervjuer underlättar det att spela in, med hjälp av bandspelare eller dylikt, för att sedan ha möjlighet att transkribera materialet (Stukát, 2005).

5.2 Deltagande observation

Etnografi står för folkbeskrivning, där deltagande observation blir en viktig del av dessa studier. Observationerna sker genom fältstudier, där forskaren befinner sig i den studerade miljön, i dess vardagliga kontext (Kullberg, 2004). Den deltagande observatören växlar mellan att vara en "insider" (a.a., s. 96) och en "outsider" (a.a., s. 96), dvs. att vara en i gruppen och ta de observerades perspektiv eller att vara utomstående och ta ett utifrånperspektiv. Kullberg (2004) rekommenderar forskaren att se sig som "person inom parentes" (s. 94), för att få möjlighet att upptäcka det ännu inte synliga. Fangen (2005) anser att observation som metod kräver deltagande och ett engagemang vilket gör att forskaren har svårt att hålla sig distanserad. Forskaren råds att gå in i det allmänna sociala samspelet men däremot inte utföra samma handlingar. Forskaren ska helt enkelt ta den plats som den blir tilldelad av deltagarna. Ett deltagande samspel blir nödvändigt för att inte deltagarna ska känna sig objektiverade. Deltagande observationer ska leda till att forskaren ser vad människorna gör, säger och hur de samspelar. Fördelen med denna typ av observation är att forskaren kommer nära in på deltagarnas verklighet vilket ökar tillförlitligheten och tolkningen. Genom att inleda studien med att presentera sig själv och sitt forskningsprojekt vinner man förtroende hos deltagarna vilket öppnar för ett ordentligt tillträde i den observerade miljön (a.a.).

Under observationen ska forskaren göra fältanteckningar som i korta drag berättar om det som sker för att sedan sammanfatta det till en berättelse (Kullberg, 2004). Anteckningarna ska innehålla tolkningar och början till analys för att sedan leda forskaren till att se mönster och kategorier (Fangen, 2005). Svårigheten med observationer är att forskaren inte kan få med allt i sina fältanteckningar. Man bör avgränsa sig och hitta ett specifikt område som man inriktar sig på (Kullberg, 2004). Vistelsetiden på fältet kan variera och beror på studiens syfte. Efter ett tag kan en mättnadspunkt uppstå då forskaren inte får någon ny kunskap genom att fortsätta observationerna. Deltagande observation är lämplig att använda tillsammans med andra metoder för att ge en så mångsidig bild som möjligt (Fangen, 2005).

5.3 Dokumentanalys

När forskaren brukar sig av dokument i analysen används dessa mer som bakgrundsinformation. Även i dokumenten ska man leta efter mönster som belyser den sociala kontexten (Fangen, 2005). Fördelen med personliga dokument är att de är tillförlitliga och stabila då forskaren inte har någon påverkansmöjlighet på befintliga dokument (Merriam, 1994).

5.4 Etnografisk analys

Metod och teori är fast förenade och teorin kommer fram ur de analyser forskaren gör från de studerades handlingar och utsagor (Kullberg, 2004). När resultaten ska granskas och analyseras tar forskaren hjälp av en teoretisk referensram (Garsten, 2004). Kullberg (2004) menar att i etnografiska studier genomförs analyser kontinuerligt under hela studiens gång. Forskarens analys och tolkning uppstår i anslutning till fältnotiserna, det jag som forskare

tänker på. I slutförandet av analysdelen görs en avslutande och sammanfattande analys, en fördjupning. Den avslutande analysen innebär att all data som producerats ska passa in, vilket gör att ”det slutgiltiga mönstret tar form” (a.a., s. 183) och studiens definitiva svar tas fram.

5.5 Studiens tillförlitlighet

Generaliserbarhet handlar om studiens giltighet, trovärdighet och tillförlitlighet. Ju fler situationer i empirin som klarlägger det forskaren söker desto mer regelbundenhet. Det giltighets- och trovärdighetskrav som krävs vid studier tillgodoses av etnografins olika metoder och data, där tidslängden ute på fältet stärker och ger en hög tillförlitlighet (Kullberg, 2004). Det finns alltid en risk att övertolka eller förenkla insamlat datamaterial. Detta minimeras i denna studie då triangulering används som metod, dvs. intervju, observationer och dokumentanalys.

Nackdelen med en studie som denna är att datamaterialet inte representerar en större del av förskolan, utan endast den undersökta resursförstärkta avdelningen. Det går inte att generalisera utifrån studiens resultat. Då strävan var att tränga in på djupet om pedagogers förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd ger det ett tillräckligt resultat för att anses som trovärdigt. Denna studie har inte haft för avsikt att generalisera, utan strävan är att söka förståelse för pedagogers förhållningssätt.

5.6 Urval

Inom etnografen ser man människor som ägare av det etnografen söker och forskaren gör därmed sitt urval utifrån studiens syfte, selektivt urval. De som kan informera etnografen om det den undersöker är de som blir utvalda (Kullberg, 2004).

Vid sökning på internet, via kommuners hemsida, fanns ett antal resursförstärkta avdelningar. Då studien utgår från ett arbetslag kontaktades till att börja med endast en avdelning för tillfrågan om deltagande. Det arbetslag som deltagit i studien valdes utifrån kriteriet att de arbetade på en resursförstärkt avdelning.

5.7 Undersökningsgrupp

Undersökningsgruppen består av ett arbetslag, där det vid aktuellt tillfälle ingick två pedagoger och en långtidsvikarie. Vanligtvis består arbetslaget av tre ordinarie pedagoger. Vikarien har arbetat på avdelningen en längre tid och är väl insatt i arbetssätt och rutiner. Då vikarien har lång erfarenhet av gruppen är påverkan på barngruppen inte så stor. Det föreligger en liten risk för inverkan på studiens resultat. Vikarien kommer i studien att utgöra bakgrunden. Avdelningen, som är en resursförstärkt avdelning, ligger i ett hus med ytterligare fem förskoleavdelningar. Avdelningen har tolv barn inskrivna, varav fyra platser är vikta åt barn i behov av särskilt stöd. Direktivet från kommunen, vid öppnandet av andra resursförstärkta avdelningar, var en gruppssammansättning på högst tolv barn. I kommunen finns fler resursförstärkta avdelningar. Avdelningen tar emot barn i behov av särskilt stöd från sin enhet men även från närliggande förskolor. De fyra platserna består av både pojkar och flickor i varierande ålder. Barnen är i olika svårigheter, där vissa har genomgått en utredning och fått en diagnos.

5.8 Beskrivning av förskolan

Avdelningen består av sex rum och utöver det ett kök med matplatser, en hall för ytterkläder och ett litet kontor för pedagogerna. Dessutom finns en lekhall som delas med angränsande

avdelning. Rummen innehåller material för lek och skapande verksamhet. Dessutom är ett av rummen avsatt som mysrum, där barnen kan gå in om de vill varva ner och ta det lugnt. I köket, som är centralt beläget på avdelningen, sitter det lappar på skåpen som handlar om frågor man kan ställa utifrån ett systemteoretiskt förhållningssätt. "Hur gick det till" och "Vad tänkte du när du gjorde det" är några av frågorna. Det hänger även en lapp med "Frågor att reflektera kring tillsammans med barn", där pedagogerna har punktat ner frågor att ha i åtanke när de samtalar med barnen. "Hur tänker du då och "Hur upplevde du det" är några av reflektionsfrågorna. I köket, på en vägg, hänger ett piktogram, som visar bilder av dagens händelser. Bilderna underlättar för barnen att se rutinerna i dagens skeende. De barn som uppehåller de övriga åtta platserna går under benämningen kärnbarn, vilket är pedagogernas definition.

5.9 Genomförande

När studiens ämne förhållningssätt var bestämt söktes relevant litteratur på bibliotek och i tidigare avhandlingar och uppsatser. Litteraturstudierna pågick under hela studiens gång för att inläsningen av ämnet skulle fördjupas.

Genom sökning på internet efter resursförstärkta avdelningar påträffades en förskolechef med ansvar för en resursförstärkt avdelning. Förfrågan om deltagande gick genom förskolechefen. Därefter kontaktades avdelningens pedagoger med hjälp av ett brev (se bilaga 1) med en förfrågan om deltagande. Nästa kontakt togs via telefon då pedagogerna meddelade sitt samtycke till studien och intervjutid bokades.

Inför intervjun utarbetades en intervjuguide (se bilaga 2) med förhållningssätt som tema. Syftet med frågorna i intervjuguiden var att få reda på hur pedagogerna uttrycker sig kring begreppet förhållningssätt och vilken syn de har på barn i behov av särskilt stöd. Intervjun tog plats på förskolan i ett avskilt rum, med de två ordinarie pedagogerna närvarande. Pedagogerna fick en förklaring om syftet med studien, avidentifieringen av pedagoger, barn och dokument samt deras möjlighet att avbryta samarbetet. De fick även information om tillvägagångssättet vid observationer och dokumentinsamling. Efter pedagogernas godkännande spelades intervjun in på en MP3-spelare, för att sedan transkriberas. Då en dokumentanalys skulle genomföras samlades handlingsplaner för de barn som är i behov av särskilt stöd in, vilka kompletterades med avdelningens Arbetsplan för det pedagogiska arbetet. Alla dokument var avidentifierade inför överlämnandet.

Inför att observationerna skulle utföras, med fokus på pedagogernas förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd, bestämdes gemensamt lämplig dag och tid för första observationen. Pedagogerna fick förklaring till hur deltagande observation kan gå till för att vara förberedda. Observationerna, sex till antalet, har utförts på olika dagar och tidpunkter för att ge en så varierad bild av verksamheten som möjligt. Fokus har legat på möten mellan pedagog och barn i behov av särskilt stöd, där kärnbarnen och vikarien har varit i bakgrunden. Observationerna har skett under barnens lek, där inga planerade aktiviteter från pedagogernas sida har varit aktuella. Då pedagogerna vid intervjun berättade om sin verksamhet och sin syn på att lyssna in barnens intresse och behov och därför inte planerade upp dagen med styrda aktiviteter var leken det naturliga valet vid observationerna.

Fältanteckningar har förts i samband med observationerna, i vissa fall direkt på avdelningen, i vissa fall efter avslutad observation. Under observationerna har även samtal förts mellan

pedagog och observatör, s.k. formell intervju (Kullberg, 2004), där tankar och reflektioner har lyfts. Varje observation skrevs ut på data för att sedan analyseras.

5.10 Etik

I Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2007) nämns fyra huvudkrav på forskning:

- Informationskrav, forskaren har skyldighet att informera om förutsättningarna för deltagande, att det är frivilligt och går att avbryta.
- Samtyckeskrav, deltagarna ska själva bestämma över sin medverkan.
- Konfidentialitetskravet, deltagarna ska inte kunna identifieras.
- Nyttjandekravet, det material som samlas in får bara användas till det de medverkande blivit informerade om.

Den inledande kontakten togs med arbetslagets förskolechef med en förfrågan om deltagande. Efter godkännande kontaktades arbetslaget med ett brev som beskriver syfte och som tar upp frivillighetsaspekten hos deltagarna (se bilaga 1). Även förskolechefen tilldelades ett brev. Vid nästa kontakt, som skedde muntligen, erbjöd sig arbetslaget att delta och en första intervjuträff bokades. Vid första tillfället lyftes alla fyra etiska krav med pedagogerna för att de skulle få en inblick i studien, deras betydelse och möjligheten att avbryta. Även studiens syfte presenterades, där pedagogerna blev informerade om hur studien var upplagd och vad som kunde bli påfrestande för dem. Konfidentialitetskravet berördes både vid avidentifiering av pedagoger som insamlade dokument. Fangen (2005) belyser de etiska dilemman som kan uppkomma under studier där observationer ingår och menar att det kan uppstå svårigheter då man kommer så nära in på deltagarna.

5.11 Bearbetning av datamaterial

När allt datamaterial var insamlat, intervjuer, observationer och dokument, påbörjades bearbetningen med inspiration från hermeneutiken.

Hermeneutiken är en tolkningslära som går ut på att förstå andra människor genom att tolka. Det är det skrivna och talade språket samt människans handlingar och yttringar som ska tolkas. Forskaren måste använda sin förförståelse för att tolka och förstå. Hermeneutiken handlar om att se helheten och sedan delarna för att därefter sätta dem i relation till varandra. Tillvägagångssättet benämns den hermeneutiska spiralen; forskaren har tillgång till ett material som tolkas vilket skapar förståelse. Forskaren skapar nytt material som återigen tolkas vilket skapar ny förståelse (Patel & Davidsson, 2003). Spiralen saknar början och slut, i dess tolkning och förståelse. Syftet är att utforska sambandet mellan helhet, delar och mönster. Tolkningsprocessen består av "att man låter en värld öppna sig" (Ödman, 2007, s. 30)

Efter många genomläsningar bearbetades och analyserades de olika delarna i datamaterialet; intervju, observationer och dokument, var för sig vilket skapade textmaterial. Därefter söktes gemensamma mönster i textmaterialet. Mönstren som framträdde analyserades och jämfördes med tidigare forskning, vilket redovisas under avsnitt Diskussion och analys.

6. Resultat

Det insamlade datamaterialets resultat redovisas var för sig utifrån kategorierna intervju, observationer och dokument. Avsnitten intervju och observationer har fått mer utrymme i studiens resultatdel och är huvudfokus. Detta beror på att de gav mest material i den insamlade empirin. Dokumenten utgör bakgrunden och är komplement till intervjun och observationerna.

6.1 Intervju

Intervjun redovisas under följande rubriker: Begreppet barn i behov av särskilt stöd, Dokumentation, Den pedagogiska verksamheten och Förhållningssätt. Det är arbetslagets samlade tankar och reflektioner som redovisas.

6.1.1 Begreppet barn i behov av särskilt stöd

De intervjuade pedagogerna funderar kring begreppet barn i behov av särskilt stöd och uttrycker att de ser det som situationsbundet, att man hamnar i svårigheter. Pedagogerna säger att svårigheterna uppstår i mötet med andra människor och får barnen inte rätt stöd kan svårigheterna bli större.

Att vårt förhållningssätt som dom möter, att det blir ganska avgörande då för om det blir en svårighet eller inte.

Pedagogerna säger också att alla är olika och har olika behov vilket kräver vägledning av en vuxen som kan tillgodose varje barns behov.

Alla är på många olika sätt, alla människor är ju olika och barn i behov av särskilt stöd är lika olika som dom som inte är i behov av särskilt stöd.

Pedagogerna påtalar dessutom att det blir en svårighet när de uppstår i vardagen, när svårigheterna dyker upp i varje situation i vardagen och påverkar den.

Alltså när det blir hela tiden svårigheter för mig som barn i vardagen. Då har du svårigheter.

De lyfter även frågan om diagnos men anser inte att det behövs en diagnos för att man ska vara ett barn i svårigheter.

6.1.2 Dokumentation

Pedagogerna uttrycker att det inte finns några klara rutiner kring dokumentationen när det handlar om handlingsplaner och IUP:er, individuella utvecklingsplaner, för barn i behov av särskilt stöd. Pedagogerna skriver alltid handlingsplaner till barn i behov av särskilt stöd, i samarbete med föräldrar och förskolechef. Men de känner att de saknar stöd från förskolechefen och upplever att de inte har någon att rådfråga. Vid intervjun lyfter pedagogerna dilemmat med handlingsplaner och barnens svårigheter och hur mycket de ska ta upp vid första utvecklingssamtalet med föräldrarna. Pedagogerna vill inte att samtalet enbart ska fokusera på svårigheterna. Arbetslaget bestämde i höstas att de skulle göra en nulägesbeskrivning, med en redogörelse av situationer som fungerar bra och vad som krävs för det. I denna beskrivning lyftes även svårigheterna. Under intervjuns gång, när pedagogerna reflekterar kring dokumentation, lyfter de återigen grundtanken som finns hos dem:

För att barnet ska utvecklas så måste vi ändra vårt förhållningssätt.

De menar att avdelningens dokument och även rutinerna inte kan se likadana ut för alla barn, utan måste anpassas efter varje barns behov.

De skriver alla dokument tillsammans i arbetslaget då de har olika relationer till barnen och ser olika saker. Pedagogerna tänker efter hur de formulerar sig i dokumenten för att inte bedöma eller värdera barnen.

Vi säger aldrig att barnen **är** på ett visst sätt, de är i en svårighet eller de hamnar, det är situationsbundet.

6.1.3 Den pedagogiska verksamheten

Det första pedagogerna säger när de pratar om verksamheten och hur och vad de planerar är att de går på intuition och magkänsla. De menar att när man arbetar på en resursförstärkt avdelning går det inte att vara inrutad, man måste vara flexibel. Verksamheten anpassas efter barnen och pedagogerna går efter magkänsla och barnens dagsform. Om pedagogerna skulle bestämma och planera hela dagen, anser de att de skulle hamna i så många konflikter, där det blir tjat och bråk.

Vi får välja våra konflikter och vi måste på nåt sätt anpassa oss mer efter barnen och det.

Pedagogerna lyfter återigen förhållningssätt och anser att det är deras grundtänk från början, att se alla barns olika behov och anpassa sig efter det. De uttrycker att de brinner för detta och tycker det är roligt. De har haft diskussioner om förhållningssätt och barnsyn många gånger vilket har gjort dem samkörda. Möjligheten för pedagogerna att sitta ner tillsammans och reflektera över verksamheten är liten. Arbetslaget har kontinuerlig handledning av en barnpsykolog var femte vecka, där de får tillfälle att reflektera tillsammans. Men de efterlyser mer tid för gemensam reflektion och vill gärna utarbeta rutiner för det med hjälp av förskolechefen.

6.1.4 Förhållningssätt

Förhållningssätt är allt, säger pedagogerna och förklarar att det är mötet med barnet som är det viktiga, att skapa en relation. De menar att relationer inte uppstår automatiskt, utan pedagogerna måste arbeta på att bygga relationer och skapa goda möten. När pedagogerna känner att de byggt upp en relation kan de ställa mer krav i olika situationer.

Det är det genomgående svåra att ställa rätt krav i rätt situation och sen öka graden för att det ska bli en utveckling, så att det inte bara blir en skyddad verkstad.

Pedagogerna säger att förhållningssättet avspeglar sig i värdegrunden och menar att det är något de har med sig i allt arbete. Pedagogerna berättar att de arbetar utifrån ett ärligt förhållningssätt, där de vuxna kan vara öppna och ärliga i sitt bemötande av barnen. Arbetslaget arbetar dessutom efter ett systemteoretiskt förhållningssätt, som de beskriver som olika system som situationer kan vara kopplat till. Tanken är att alla barn är kompetenta.

Barn är lika mycket människor som vi, bara det att dom har inte lika mycket erfarenhet.

Pedagogerna uttrycker att de lär av varandra hela tiden men de är inte rädda för att ta upp varandras förhållningssätt till diskussion. För både barn och vuxna är det tillåtet att prova och misslyckas. När de diskuterar förhållningssätt i arbetslaget gör de alltid det utifrån barnets

bästa. De arbetar mycket efter att hitta förståelsen för barnet, varför det blir som det blir, och därigenom hitta rätt verktyg för att bemöta.

I talet om förhållningssätt förklarar pedagogerna att det handlar om att vara steget före, vilket gör att de sällan hamnar i konflikter eller svårigheter. Pedagogerna banar väg för barnen genom att vägleda och bemöta deras behov.

Vi bygger räls. Det gör vi i det tysta, tyst kunskap många gånger.

Pedagogerna menar att de väljer sina konflikter, de vill inte ha några i onödan. De berättar att de är tydliga både med språket och kroppen att säga och visa vad som är tillåtet och inte.

6.1.5 Sammanfattning

Pedagogerna belyser under hela intervjun mötet med barnet som viktigt, att bygga relationer, och menar att det är situationsbundet om man hamnar i svårigheter. Deras uppfattning är att alla är olika och det är pedagogen som ska bemöta och förhålla sig till det. Arbetslaget diskuterar aktivt sitt förhållningssätt med varandra och hänvisar till att de arbetar efter ett systemteoretiskt förhållningssätt. Det viktiga för pedagogerna är att vara flexibla och anpassa verksamheten och förhållningssättet efter barnen. Pedagogerna förklarar sitt förhållningssätt som att de bygger räls, genom förebyggande arbetssätt. De trycker även på att dokumenten de skriver ska vara fria från bedömningar, att barnet inte är på ett visst sätt. Hela arbetslaget är involverat i processen kring handlingsplaner men önskar mer stöd från förskolechefen. Arbetslaget har viss tid för reflektion tillsammans med förskolepsykolog men ser att ett behov finns för mer regelbunden tid varje vecka.

6.2 Observationer

Observationerna kommer att redovisas var för sig, sex till antalet, i den ordningen som observationerna skedde. Från varje tillfälle har två situationer lyfts fram och beskrivs i texten för att följas av en sammanfattning. För anonymitetens skull redovisas inte enskild pedagog eller barn. Alla pedagoger benämns pedagog och de barn som är i behov av särskilt stöd redovisas som det. De övriga barnen går under benämningen kärnbarn, vilket är arbetslagets definition.

6.2.1 Första observationen

Det är förmiddag på förskolan och barnen är utspridda i olika rum där de leker eller pysslar.

Några kärnbarn leker en lek där de är utklädda till prinsessor och bor i ett slott. De går mellan köket och mysrummet när de leker. Ett barn i behov av särskilt stöd går fram till dem och frågar om det får vara med. Barnet förklarar att det är en drake. Nej, säger kärnbarnen, för du är ju drake och det går inte. En pedagog sitter i köket och hör samtalet. Pedagogen frågar kärnbarnen om de inte behöver en drake i leken. De säger återigen nej. Pedagogen frågar om barnet, som vill vara drake, kan vakta slottet åt dem för slott brukar ha vallgravar där drakar vaktar. Kärnbarnen kommer överens om att det är en bra idé och tar med sig barnet in i mysrummet och slänger då och då till draken lite kött.

Pedagogen går fram till ett barn i behov av särskilt stöd och sätter sig vid samma bord. Pedagogen frågar vad barnet gör. Barnet berättar att den målar och pysslar. Pedagogen upprepar det barnet sagt och förtydligar med andra ord. Pedagogen fortsätter att samtala kring barnets aktivitet och får igång en dialog.

6.2.1.1 Kommentar

Under samtalet med kärnbarnen och barnet i behov av särskilt stöd upprepar och förtydligar pedagogen det barnen säger. Pedagogen förklarar och lyssnar in det barnen vill förmedla och bygger vidare på sitt samtal utifrån barnens tankar. Pedagogen hjälper och slussar barnet in i den påbörjade leken. Pedagogen ger även tydliga och raka instruktioner.

Pedagogen anpassar samtalet efter barnets aktivitet för att kunna starta en dialog och lyssnar in och bygger samtalet vidare på det barnet förmedlar. Pedagogen befinner sig i köket där även de övriga barn som är i behov av särskilt stöd uppehåller sig.

6.2.2 Andra observationen

Det är tidig eftermiddag på förskolan och leken pågår i kök, lekhall och hall.

Pedagogen, som befinner sig i köket, går och sätter sig i soffan där ett barn i behov av särskilt stöd sitter och leker med dinosaurier. Pedagogen startar ett samtal med barnet om storebrodern och vad han gör på simskolan. Barnet svarar inte. Pedagogen frågar vidare om barnet också går på simskola. Barnet svarar nej. Barnet fortsätter leka med dinosaurierna och tittar inte på pedagogen. Barnet börjar sjunga en sång som inte pedagogen känner igen och barnet försöker förklara vad det är för sång. Ett kärnbarn kommer fram och berättar för pedagogen att det är en sång från Bolibompa. Barnet går ner från soffan och sätter sig på golvet med sina dinosaurier, med ryggen mot soffan. Pedagogen sitter kvar i soffan. Pedagogen tar upp samtalet igen och frågar barnet om mormor och morfar och vart de bor. Barnet är fortfarande kvar i sången och tar ingen notis om pedagogens frågor. Pedagogen frågar igen och försöker påkalla barnets uppmärksamhet men barnet svarar inte. Pedagogen vänder sig mot mig och säger att de inte är i samma livsvärld just nu.

En pedagog sitter i köket och skriver i en kontaktbok som tillhör ett barn i behov av särskilt stöd. Pedagogen ropar på barnet och visar boken. Pedagogen visar och läser vad som skrivits om förmiddagens händelser. Pedagogen frågar vad barnet gjort mer idag. Barnet berättar olika händelser, bl. a om en lek det haft med ett annat barn. Pedagogen skriver i boken det barnet säger. Tillsammans tittar de på äldre bilder och texter i boken. Pedagogen läser vad som hänt tidigare under terminen och de samtalar tillsammans om minnen. Några andra barn, kärnbarn och barn i behov av särskilt stöd, står runtomkring och tittar också i boken.

6.2.2.1 Kommentar

Pedagogen försöker starta upp ett samtal med ett barn i behov av särskilt stöd utifrån sina egna intressen. Pedagogen gör många försök till att börja en dialog men barnet nappar inte utan fortsätter sin lek. Pedagogen märker själv efter en stund att hon inte når fram och kommenterar det för sig själv och mig som observatör.

Pedagogen gör barnet delaktig i dagens händelser genom att starta en dialog. Pedagogen förklarar och förtydligar under samtalets gång det barnet säger och lyssnar in det barnet vill förmedla. Pedagogen upprepar det barnet säger och anpassar samtalet och dialogen efter barnets villkor och möjligheter.

6.2.3 Tredje observationen

En av pedagogerna börjar senare på dagen och anländer efter påbörjad observation. Pedagogen går runt och hälsar på alla och får ta del av morgonens händelser.

Ett av barnen i behov av särskilt stöd sitter i datarummet för sig själv och spelar dinosauriespel. Barnet har varit där inne en lång stund. Pedagogen knackar på i datarummet och säger hej.

Pedagogen förbereder barnet på att det snart är dags att avsluta spelet och säger: ”när jag kommer tillbaka nästa gång ska du stänga av”. Efter några minuter går pedagogen in i datorrummet igen och sätter sig på en stol jämte barnet. De pratar om vad barnet spelat och hur man gör när man stänger av. De avslutar spelet tillsammans och går ut från rummet.

Ett av kärnbarnen vill få en ansiktsmålning. Pedagogen tar fram färg och penslar och börjar måla. Därefter vill ett barn i behov av särskilt stöd också bli målat i ansiktet. Pedagogen samtalar under tiden med barnet och har ögonkontakt under dialogen. De pratar om vilka färger barnet ska välja och vilken målning det vill ha. Under tiden berättar pedagogen för mig som observatör om sina upplevelser av de andra pedagogerna på huset och hur de tänker jämfört med pedagogens egna tankar. Pedagogen lyfter under observationens gång ofta tankar kring förhållningssätt och förklarar utifrån de barn som är i svårigheter. Pedagogen berättar om sitt förhållningssätt, med utgångspunkt från systemteorin. Pedagogen är av åsikten att inget barn ska behöva känna sig misslyckad och anser att man inte kan göra lika för alla. Pedagogen säger också att min närvaro som observatör gör att den reflekterar ännu mer om hur den säger och förhåller sig. Pedagogen berättar att det är naturligt att inte tjata på barnen utan känna av dem och deras behov, samtidigt som pedagogen kan se att många andra på huset inte gör så.

6.2.3.1 Kommentar

Pedagogen förberedde barnet i datorrummet väldigt tydligt på att det snart var dags att avsluta och visade respekt gentemot barnet och var mån om att det skulle bli ett bra avslut.

Pedagogen tog sig tid att sätta sig ner och lyssna in barnet för att de sedan tillsammans skulle stänga av datorn. Kommunikationen med barnet är rak och tydlig samtidigt som pedagogen lyssnar in vad barnet säger.

Pedagogen visar stor öppenhet mot mig som observatör och menar att närvaron ger en chans att reflektera, vilket är något som det saknas tid till. Pedagogen har ett resonemang om sitt och andras förhållningssätt och betonar barns olikheter. Pedagogen uttrycker en stor vilja att reflektera mer, tillsammans med sina kollegor, för att få redskap att stötta barn i behov av särskilt stöd.

6.2.4 Fjärde observationen

Avdelningen är ute på den gemensamma gården en stund efter lunchen och leker. Barnen är utspridda över hela gården och leker i olika grupper.

Pedagogen som står ute på gården startar spontant ett samtal med mig som observatör om hur den tänker kring barn i behov av särskilt stöd och bemötandet av dem. Pedagogen berättar om olika uppkomna situationer och hur den tolkar dem. Pedagogen tar upp ett av avdelningens barn i behov av särskilt stöd och dess svårigheter för reflektion. Pedagogen pratar om vad som är svårigheter i utvecklingen och vad som är ”normalt”. Pedagogen betonar att den inte vill använda ordet normalt men menar vad det är som hör till ett barns beteende i den åldern och vad som är svårigheter. Pedagogen reflekterar också över att personalen kan övertolka bara för att det är ett barn i svårigheter. Barnet har ögonen på sig och därför uppmärksammas allt mycket mer. Även föräldrarna till barnet är engagerade och vill att det ska bli så bra som möjligt. De kommer med många frågor och tankar till personalen, som pedagogen ibland upplever kan vara svåra att ha svar på. I allt detta känner ändå pedagogen att de är på rätt väg och spår och har ett arbetssätt som fungerar. De har varit på föreläsningar och läst litteratur inom specialpedagogik och har fått sin ”intuition” bekräftad. Pedagogen beskriver att de fått ord för det de gör, genom teorier och begrepp.

Ett barn i behov av särskilt stöd går fram till en pedagog ute på gården och ber om att få en stjärtlapp. Pedagogen svarar att de kan gå och leta upp en. Tillsammans går de in i förrådet där det sitter några barn från andra avdelningar. Pedagogen berättar vad de ska göra och undrar om de kan få komma förbi. Hela tiden pratar pedagogen med barnet och involverar det i samtalet. Dialogen fortsätter när de kommer ut från förrådet. Barnet tar sedan sin stjärtlapp och går iväg till backen på gården.

6.2.4.1 Kommentar

Pedagogen visar tydligt behovet av att diskutera och ventilerar sina tankar kring barn i behov av särskilt stöd. Pedagogen uttrycker även att min närvaro ger möjlighet att reflektera. Pedagogen är stolt över det arbete de utför och ger också uttryck för att arbetslaget är eniga i sitt sätt att tänka och agera. Pedagogen poängterar att deras tidigare tysta kunskap har utvecklats och de har fått ord och begrepp för sitt arbetssätt, genom föreläsningar och litteraturstudier.

Pedagogen lyssnar in barnet i behov av särskilt stöd och uppmuntrar till dialog. Pedagogen bekräftar och visar att deras samtal är betydelsefullt. Även i mötet med andra barn påvisar pedagogen det viktiga i att mötas. Pedagogen är tillgänglig för barnet och visar lyhördhet.

6.2.5 Femte observationen

Det är förmiddag och några kärnbarn och två av barnen i behov av särskilt stöd är i lekhallen tillsammans med en pedagog.

Pedagogen och barnen går tillsammans in i lekhallen efter en förfrågan från ett barn i behov av särskilt stöd. De går längst in i hörnan av lekhallen. Pedagogen lägger sig på en madrass på golvet och instrueras av barnen att den ska vara drakmamma. De två barnen i behov av särskilt stöd klättrar upp i fönstret och de andra kärnbarnen cirkulerar runt drakmamman. Alla leker att de är drakar, där pedagogen är mammadrake och de andra är drakbarn. Ett barn i behov av särskilt stöd vill ha drakgodis och får det av drakmamman. De övriga springer runt i lekhallen och låter som drakar men återvänder alltid till drakmamman. Barnen leker drakleken kring pedagogen ett tag.

Pedagogen sitter i lekhallen och observerar barnens lek. Ett barn i behov av särskilt stöd och några kärnbarn är där och leker. Barnet i behov av särskilt stöd berättar vad den gör i leken, för pedagogen, samtidigt som leken pågår. Pedagogen upprepar det barnet säger för att förtydliga. Pedagogen fortsätter förtydliga och förklara så länge leken pågår, utan att avbryta lekens gång.

6.2.5.1 Kommentar

Pedagogen låter barnen bestämma och styra leken och leker den på deras villkor. Pedagogen går in i leken och behåller sin roll hela lektiden. Pedagogen visar sig lyhörd för vad barnen vill leka och låter alla komma till tals och vara med på sina villkor. Pedagogen finns med som ett vuxenstöd i leken.

Pedagogen lyssnar på det barnet vill förmedla och genom att upprepa förtydligar pedagogen för alla i leken. Pedagogen är ett vuxenstöd i leken som går in och förklarar när det behövs. Hela tiden sker det på barnets villkor där pedagogen är lyhörd och ser till barnets behov.

6.2.6 Sjätte observationen

Det är förmiddag och en pedagog ligger i soffan i köket.

Pedagogen ligger i soffan i köket och berättar att den är drakmamma. Det är fyra barn runtomkring som är med i leken, varav två i behov av särskilt stöd. Barnen är drakbarn och ett är alldeles nykläckt. Det nykläckta drakbarnet, ett barn i behov av särskilt stöd, håller sig kring mamman medan de andra gör utflykter runt rummet. De gör ljud och låter som drakar. Den nykläckta draken kommer med bollar. De låtsas att det är ägg som drakmamman ska vakta. Den nykläckta draken tar äggen och lägger sig på dem. Mamman säger att det är någon som tagit äggen och den lilla draken skrattar. Pedagogen kittlar draken och draken skrattar. Då sprutar

draken eld på mamman som säger att draken ska öva att spruta på en gris istället och sätter fram en leksaksgris. Den lilla draken skrattar. De andra drakbarnen springer runt och gör drakljud.

Efter en stund kommer ett barn i behov av särskilt stöd fram till pedagogen och vill att den ska måla en seriefigur. Pedagogen frågar vad det är för figur, hur den ser ut och vad den heter. Barnet får berätta och förklara och en dialog uppstår. Pedagogen ritat figuren åt barnet på ett papper. Under tiden kommer ett kärnbarn fram och vill visa något. Pedagogen säger att barnet får vänta för de håller på med ett projekt ihop. När teckningen är klar går barnet i behov av särskilt stöd och sätter sig vid bordet. Pedagogen är återigen en drakmamma och uppmanar drakbarnen att bygga sig ett bo.

6.2.6.1 Kommentar

Pedagogen lever sig in i leken och håller fast vid den trots observationen. Pedagogen tar barnens perspektiv i leken och låter dem leda leken, samtidigt som den är med och stöttar och för leken framåt. Pedagogen visar att leken är viktig och inte får avbrytas.

Pedagogen ger barnet en möjlighet att med egna ord berätta om seriefiguren och lyssnar in och ställer följdfrågor. Pedagogen är tydlig i sitt samtal med barnet och visar att det barnet säger är viktigt att lyssna färdigt på.

6.2.7 Sammanfattning

I intervjun betonade pedagogerna att de följde barnen och inte hade några fastlagda planerade aktiviteter. Detta kunde observeras vid de olika observationstillfällena. Barnen gavs tillfälle och tid att leka och de fick utrymme och material. Det fanns en tillåtande atmosfär där pedagogerna lyssnade in barnens intresse och behov. Uttalandet från intervjun om lekens betydelse framkom tydligt i observationerna.

Pedagogerna är tydliga och raka i sitt sätt att samtala med barnen, där de uppmuntrar till dialoger. De tar sig även tid att lyssna in det barnen vill förmedla. Pedagogen som försökte starta upp en dialog utifrån sitt eget intresseområde kunde ändå förstå varför det inte uppkom någon dialog genom att betona deras olika livsvärldar.

6.3 Dokument

De dokument som analyseras är avdelningens handlingsplaner för de barn som är i behov av särskilt stöd och avdelningens arbetsplan för det pedagogiska arbetet. Avdelningens fyra handlingsplaner redovisas som en plan för att barnen inte ska gå att identifiera. Det är de övergripande representativa begreppen i handlingsplanerna som redovisas på organisationsgrupp- och individnivå. Arbetsplanen för det pedagogiska arbetet redovisas även den på ett övergripande plan med en sammanfattning av de mest representerade begreppen.

6.3.1 Handlingsplaner

Handlingsplanerna är utformande efter målbeskrivning på organisations- grupp- och individnivå. Vissa begrepp kan sägas vara representativa för varje nivå och finns att läsa i varje handlingsplan.

Organisationsnivå:

- Möjligheter
- Samarbete

- Få möjlighet att utvecklas utifrån sina behov och förutsättningar

Gruppenivå:

- Skapa möjligheter
- Delta medvetet i leksituationer
- Öka delaktigheten
- Skapa förutsättningar

Individnivå:

- Förberedelser
- Ge verktyg
- Stimulera och utveckla
- Skapa förutsättningar
- Uppmuntra
- Visa på barnets egna försök

Handlingsplanens organisationsnivå belyser möjligheter och samarbetet utifrån barnens behov och förutsättningar. Även på gruppnivå lyfts förutsättningar och möjligheter, där pedagogernas deltagande blir viktigt. Ett mål är att barnen ska bli mer delaktiga i verksamheten. På individnivå ligger målen även där på pedagogerna och deras arbetssätt. Det är pedagogerna som ska uppmuntra, ge verktyg och skapa förutsättningar. Det ligger inte på det enskilda barnet utan det är pedagogerna som ska finnas där och stötta barnen i deras utveckling, genom att skapa förutsättningar i miljön.

6.3.2 Arbetsplan för det pedagogiska arbetet

Arbetsplanens övergripande mål är att arbeta med kommunikation. Pedagogerna uttrycker att det sker genom goda möten. Även här ligger målen på gruppnivå, där det är pedagogerna som ska ge möjligheter. Planen består även av tankar och frågor som kan vara behjälpliga vid reflektion, där pedagogernas påverkan och medverkan tas upp. Arbetsplanen står för avdelningens pedagogiska verksamhet, där alla barn i gruppen ingår.

Representativa begrepp för arbetsplanen:

- Få med sig förmågan till goda möten
- Skapa tillfällen och tid
- Ge barnen möjligheter
- Respektera åsikter och varandra
- Hur pratar vi med varandra, barn/vuxen?

6.3.3 Sammanfattning

Det genomgående draget i de insamlade dokumenten är barnens bästa och deras behov. Handlingsplanerna är skrivna efter organisations- grupp- och individnivå, där fokuseringen ligger på pedagogerna och deras sätt att arbeta och förhålla sig till barn i behov av särskilt stöd. Pedagogerna lyfter även fram miljön som en viktig påverkansfaktor där möten mellan barn och vuxen betonas.

7. Diskussion och analys

Syftet med studien har varit att undersöka pedagogers förhållningssätt till barn i behov av särskilt stöd på en resursförstärkt förskola. Jag ville få svar på pedagogernas definition av barn i behov av särskilt stöd, hur pedagogens förhållningssätt syns i verksamheten och i den pedagogiska dokumentationen, vad konsekvenserna av pedagogernas förhållningssätt blir samt om det observerade överensstämmer med pedagogernas utsagor från intervju och dokument. I detta kapitel analyseras resultaten enligt följande rubriker: Metoddiskussion, Definition av barn i behov av särskilt stöd, Pedagogernas förhållningssätt, Konsekvenser för den pedagogiska verksamheten. I slutet av kapitlet finns även ett avsnitt om Specialpedagogiska implikationer och Förslag till fortsatt forskningsområde.

7.1 Metoddiskussion

Den kvalitativa etnografiska metoden stämmer överens med studien och dess syfte, då etnografins avsikt är att studera sociala processer i dess naturliga kontext. Tanken är att få ett inifrånperspektiv, där forskaren försöker förstå andra människors sätt att leva och lära (Garsten, 2004; Kullberg, 2004).

Studiens data har samlats in på en resursförstärkt avdelning inom förskolan med hjälp av triangulering, dvs. intervju, observationer och dokumentinsamling. En styrka i studien är trianguleringen som belyst pedagogernas förhållningssätt utifrån olika vinklar. Det ger studien en hög tillförlitlighet.

Studien påbörjades med en förförståelse utifrån förskolans verksamhet vilket underlättar den etnografiska ingången. Däremot är en nackdel att ingången i empirin kan ha färgats av förutfattade meningar och risken finns även att tolkningar sker utifrån tidigare tillägnad kunskap. Förförståelsen kan påverka resultatet och analysen av både intervju och observationer som kan bli färgade av vad jag som forskare vill se. Min närvaro som observatör kan också påverka utgången av det insamlade materialet. Riskerna för påverkan minimerades genom att många observationer genomfördes, då det för pedagogerna blev en vana att ha en observatör i verksamheten.

Tanken med att genomföra en studie på endast en resursförstärkt avdelning var att få gå in på djupet och se om verkligheten stämde överens med utsagorna från intervju och dokument. Denna studies resultat går inte att generalisera till att gälla alla resursförstärkta förskolor. Studien belyser de studerade pedagogernas uppfattning om förhållningssätt till barn i behov av särskilt stöd.

7.2 Definition av barn i behov av särskilt stöd

När de intervjuade pedagogerna samtalar om barn i behov av särskilt stöd trycker de på mötet med andra människor som en avgörande del för om svårigheter ska uppstå. De menar att det är situationsbundet, där pedagogers förhållningssätt påverkar om det blir en svårighet. De delar Hellströms (1996) uppfattning om det goda mötet som grunden i hela verksamheten. Fischbein och Österberg (2003) har samma uppfattning och lägger tonvikten på samspelet mellan individ och miljö.

Pedagogerna på den resursförstärkta avdelningen lyfter tanken om vad som hör till ett barns utveckling och vad man kan förvänta sig av ett barn i en viss ålder kontra svårigheterna som

kan uppstå. De menar att det finns en risk att övertolka ett barns beteende för att de går under benämningen barn i behov av särskilt stöd. Rabe och Hill (1990) menar att traditionen inom förskolan är normativ, istället för att utgå från att alla är olika. Pedagogerna i studien anser att alla barn är olika och har olika behov, vilket jag tolkar som att de har ett flexibelt synsätt och arbetssätt för barn i behov av särskilt stöd utifrån det enskilda barnets behov. Lutz (2006) anser att begreppet barn i behov av särskilt stöd är svårdefinierat, trots att begreppet under senare år fått en annan betydelse, där problemet inte anses ligga hos barnet.

7.3 Pedagogernas förhållningssätt

Förhållningssätt är allt säger pedagogerna i studien och menar att det är det de utgår från i mötet med barnen. Tham (2000) har samma tolkning av förhållningssätt och betydelsen av mänskliga möten som pedagogerna i studien. Pedagogerna ser det som sin uppgift att se alla barns olika behov och menar att det är de som pedagoger som ska anpassa sig själva och verksamheten efter situationen. Rabe och Hill (1990) stödjer tanken om barns olikheter och menar att vi inte kan bedöma barn, att de är på ett visst sätt. Pedagogerna lyfter under intervjun samma syn på att det inte går att tillskriva att barnen är på ett visst sätt, utan det är miljön runt om som skapar svårigheter. Övertygelsen att det är situationsbundet framkommer både under intervjun och i de insamlade dokumenten. Pedagogernas tankar är överförbara på systemteori som ser svårigheter utifrån arbetssätt och förhållningssätt, istället för att lägga problemet hos individen (Andersson, 1999). Den sociala systemteorin menar även att pedagogers förhållningssätt till barnen påverkar hur svårigheter uppkommer och uppträder (Bladini, 2007).

Utgångspunkten i avdelningens diskussioner är utifrån barnets bästa och genom reflektioner vill de hitta rätt verktyg för att möta barnen på bästa sätt. I olika situationer på avdelningen kommer pedagogernas förhållningssätt fram genom att de förtydligar, förklarar och lyssnar in i samtal med barnen. Detta visar sig även tydligt vid de observerade lektillfällena, där pedagogerna är lyhörda och tar barnens perspektiv. Alla observationer visar på en respekt gentemot barnen. Pedagogerna finns med i leken och stöttar och visar på att leken är betydelsefull. Leken är ett av pedagogernas verktyg. Pramling Samuelsson och Sheridan (1999) menar att de vuxnas inställning och attityd påverkar om leken blir lustfylld. Pedagogernas förhållningssätt avspeglar sig tydligt även i avdelningens dokument som poängterar vikten av att ge barnen verktyg och skapa tillfälle och tid för barn i behov av särskilt stöd.

Avdelningens handlingsplaner och pedagogiska arbetsplan är skrivna utifrån tanken att det är pedagogerna som ska skapa möjligheter för att ge optimala förutsättningarna i verksamheten. Dokumenten länkar samman och det går att se den röda tråden som håller ihop dem. Tolkningen är att det är genomarbetade dokument som visar på pedagogernas förhållningssätt vilket även Lenz Taguchi (1999) framhåller i sitt tal om pedagogisk dokumentation.

7.4 Konsekvenser för den pedagogiska verksamheten

Pedagogers förhållningssätt till olikheter, om de har ett individ- eller organisationsperspektiv och hur de definierar barn i behov av särskilt stöd påverkar varför barn hamnar i svårigheter (Brodin & Lindstrand, 2004; Sandberg & Norling, 2009). Utifrån social systemteori kan man aldrig lägga problemet på en enskild individ, då människan är en del i ett sammanhang och en helhet (Bladini, 2004). Björck-Åkesson (2009) skriver att genom att arbeta på grupp- och individnivå kan personalen förebygga svårigheter. De insamlade dokumenten i studien

påvisar pedagogernas tankar om att arbeta förebyggande på gruppnivå, där de ställer sig själva och sitt förhållningssätt i fokus för barnens möjlighet att utvecklas.

Danielsson och Liljeroth (1996) menar att ett reflekterande arbetssätt ger förändringar på ett djupare plan. Det uttrycker pedagogerna själva när de samtalar om förskolepsykologen och deras möjlighet till reflektion i handledningen. Lenz Taguchi (1999) uttrycker liknande tankar och menar att reflektioner ger pedagoger en möjlighet att förändra både förhållningssätt och arbetssätt. Hon menar också att pedagogers förhållningssätt visar sig både i den pedagogiska dokumentationen som i reflektionerna (a.a.). Förhållningssättet avgör kvaliteten på arbetssättet och därför är det viktigt att reflektera över sin barnsyn (Simeonsdotter Svensson, 2009). Pedagogerna i studien efterlyser mer tid för gemensam reflektion och stöd från förskolechefen i arbetet med barn i behov av särskilt stöd. Pedagogerna säger att genom deras reflektion under handledningen och egna litteraturstudier har de fått bekräftelse på att det arbete de gör fungerar och de kan sätta ord på det de gör, genom teorier och begrepp. Under observationstillfällena visade pedagogerna tydligt sin vilja att reflektera över sitt arbetssätt.

Pedagogernas förhållningssätt och arbetssätt sammanfattas bäst av pedagogerna själva:

Vi bygger räls. Det gör vi i det tysta, tyst kunskap många gånger.

Pedagogerna är hela tiden steget före för att vägleda och bemöta barn i behov av särskilt stöd.

Jämförs resultatet från intervjun och de insamlade dokumenten mot observationerna som utfördes i den pedagogiska verksamheten framkommer en samstämdhet. Resultaten visar på överensstämmelse mellan det explicita, i form av intervju och dokument, och det implicita, observationerna, genom att mötet mellan barn och pedagog är den röda tråden. Allt bildar en helhet. Pedagogerna är delaktiga i leken och stöttar barnen i behov av särskilt stöd. I de insamlade dokumenten står det att läsa om pedagogernas strävan att skapa förutsättningar och delta i lek. Avdelningens pedagoger har skapat en verksamhet som ser till barnens intresse och behov vilket Johansson (2005) uttrycker som en förståelse för barn som medmänniskor. Pedagogerna upplevs som medvetna om sitt förhållningssätt och visar det tydligt i den pedagogiska verksamheten på organisations- grupp- och individnivå.

Pedagogerna i studien betonar och visar i observationer, intervju och dokument leken betydelse för barn i behov av särskilt stöd. Pedagogerna deltar medvetet och aktivt i leksituationer där de är ett vuxenstöd. På avdelningen skapas förutsättningar för lek och pedagogerna visar barnens lek stor respekt. Lillemyr (2002) har liknande synsätt på lek och pedagogers inverkan. Hon menar att pedagogen bör ha en förmåga att visa respekt för leken och barnen som deltar.

De samlade resultaten i studien visar på det som Tham (2000) beskriver som ett värdegrundsarbete, där värdena ska levras, upplevas och finnas i rummet. Formuleringar i dokument om pedagogers värdegrund är inget värda om inte vi kan se och uppleva det i verksamheten. På den studerade resursförstärkta förskolan existerar detta i såväl observationer, dokument samt resonemang. Pedagogernas förhållningssätt är att se alla barns olika behov och anpassa sig efter det.

7.5 Specialpedagogiska implikationer

De lärdomar man kan ta av studien är vikten av ett specialpedagogiskt förhållningssätt även hos pedagogerna, att de har en specialpedagogisk grund att stå på. Studien ger konkreta exempel på betydelsen av pedagogers förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd. Pedagogers förhållningssätt till olikheter påverkar barngruppen och det är viktigt som specialpedagog att känna till vid handledning. Hur pedagoger förhåller sig och vad de bygger sin verksamhet på påverkar specialpedagogens ingång i handledningen. Det framkommer tydligt i studien att pedagoger är i behov av reflektionstid och handledning för att utveckla sin verksamhet när det handlar om barn i behov av särskilt stöd. Där är specialpedagogens handledningsuppdrag en viktig länk till förskolans verksamhet.

7.6 Förslag till fortsatt forskningsområde

Litteraturgenomgången visar på att det finns lite forskning kring förskolan med fokus på specialpedagogik, vilket bl. a Sandberg och Norling (2009) tar upp. Forskning kring barn i behov av särskilt stöd och vilka metoder som är att föredra är fortfarande ett stort område att utforska. Författarnas studie visar på effekterna av handledning och kompetensutveckling för pedagoger vilket ger pedagogerna en möjlighet att sätta ord på sina kunskaper och tillfälle till gemensam reflektion. Detta leder till att den tysta kunskapen blir uttalad och förhoppningsvis leder till att fler får möjlighet att diskutera och reflektera (a.a.). Det som hade varit intressant att fortsätta forska på är de förskolor som inte är uttalade resursförskolor, för att studera förhållningssätt och bemötande till barn i behov av särskilt stöd. Finns det skillnader och i så fall vad beror det på? Hur mycket påverkar pedagoger, som är medvetna om sitt förhållningssätt och kan sätta ord på den tidigare tysta kunskapen, den pedagogiska verksamheten? Vilka metoder är det som används ute i förskolorna när det handlar om barn i behov av särskilt stöd?

Referenslista

- Ahlberg, A. (2007). Specialpedagogik- ett kunskapsområde i utveckling. I C, Nilholm. & E, Björck-Åkesson (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Ahlberg, A. (2009). Kunskapsbildning i specialpedagogik. I A, Ahlberg (Red.), *Specialpedagogisk forskning - en mångfasetterad utmaning*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, I. (1999). *Samverkan för barn som behöver*. Jönköping: HLS Förlag.
- Björck-Åkesson, E. (2007). Specialpedagogik- ett kunskapsområde med många dimensioner. I C, Nilholm. & E, Björck-Åkesson (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Björck-Åkesson, E. & Nilholm, C. (2007). Inledning. I C, Nilholm. & E, Björck-Åkesson (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Björck-Åkesson, E. (2009). Specialpedagogik i förskolan. I A. Sandberg (Red.), *Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd*. (2009). Lund: Studentlitteratur.
- Bladini, K. (2004). *Handledning som verktyg och rum för reflektion: en studie av specialpedagogers handledningssamtal*. (Serie 2004:64). Karlstad: Institutionen för utbildningsvetenskap, Avdelningen för pedagogik, Karlstads Universitet.
- Bladini, K. (2007). Specialpedagogers handledningssamtal som verktyg och rum för reflektion. I T, Kroksmark. & K, Åberg (Red.), *Handledning i pedagogiskt arbete*. (2007). Malmö: Studentlitteratur.
- Brodin, J. & Lindstrand, P. (2004). *Perspektiv på en skola för alla*. Lund: Studentlitteratur.
- Danielsson, L. & Liljeroth, I. (1996). *Vägval och växande*. Stockholm: Liber.
- Departementsserien. (1996). *Barn idag*. (Rapport Ds, 1996:57). Stockholm: Fritzes.
- Fangen, K. (2005). *Deltagande observation*. Malmö: Liber.
- Fischbein, S. & Österberg, O. (2003). *Mötet med alla barn – ett specialpedagogiskt perspektiv*. Växjö: Gothia.
- Garsten, C. (2004). Etnografi. I B, Gustavsson (Red.), *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*. (2004). Lund: Studentlitteratur.
- Hangaard Rasmussen, T. (1993). *Den vilda leken*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellström, A. (1996). *Ungar är olika*. Stockholm: Liber.
- Johansson, E. (2005). *Möten för lärande: pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Jönhill, J. I. (1997). *Samhället som system och dess ekologiska omvärld*. Lund: Sociologiska Institutionen.
- Kinge, E. (2000). *Empati hos vuxna som möter barn med speciella behov*. Lund: Studentlitteratur.
- Kinge, E. (2009). Bokstavs barnen. I A. Sandberg (Red.), *Med sikte på förskolan - barn i behov av stöd*. (2009). Lund: Studentlitteratur.
- Klerfelt, A. (2002). *Var ligger forskningsfronten: 67 avhandlingar i barnpedagogik under två decennier*. Stockholm: Statens skolverk.
- Knutsdotter Olofsson, B. (1992). *I lekens värld*. Arlöv: Almqvist & Wiksell.
- Kullberg, B. (2004). *Etnografi i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

- Lassbo, G. (1976). *Svensk forskning inom pedagogik för förskolebarn med särskilda behov: en litteraturöversikt*. Mölndal: Pedagogiska Institutionen, Lärarhögskolan i Mölndal.
- Lenz Taguchi, H. (1999). *Varför pedagogisk dokumentation?* Stockholm: HLS Förlag.
- Lindh-Munther, A. (1982). *Vilka barn får dubbel plats på daghem?: om barn med särskilda behov och gruppreducering som åtgärd*. Uppsala: Pedagogiska Institutionen.
- Lindh-Munther, A. (1986). *Stöd och stimulans i förskolan?* Lund: Studentlitteratur.
- Lillemyr, O. F. (2002). *Lek- upplevelse- lärande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Lutz, K. (2006). *Konstruktionen av det avvikande förskolebarnet*. Malmö: Holmbergs.
- Lutz, K. (2009). *Kategoriseringar av barn i förskoleåldern*. Malmö: Holmbergs.
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Moe, S. (1996). *Sociologisk betraktelse*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedin. (2008). *NE i 3 band, A-G*. Malmö: Nationalencyklopedin.
- Nilholm, C. (2007). Vad och vems är kunskapsobjektet? - Reflektioner över hur den specialpedagogiska praktiken kan och bör studeras. I C, Nilholm. & E, Björck-Åkesson (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Patel, R. & Davidsson, B. *Forskningsmetodikens grunder - att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. (2003). Lund: Studentlitteratur.
- Persson, B. (2007). Svensk specialpedagogik vid vägskalet eller vägs ände? I C, Nilholm. & E, Björck-Åkesson (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (1999). *Lärandets grogrund*. Lund: Studentlitteratur.
- Pramling Samuelsson, I. & Asplund Carlsson, M. (2005). *Det lekande lärande barnet i en utvecklingspedagogisk teori*. Stockholm: Liber.
- Rabe, T. & Hill, A. (1990). *Små barn stora behov*. Malmö: Corona.
- Rosenqvist, J. (2007). Några aktuella specialpedagogiska forskningstrender. I C, Nilholm. & E, Björck-Åkesson (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Sandberg, A. & Norling, M. (2009). Pedagogiskt stöd och pedagogiska metoder. I A. Sandberg (Red.), *Med sikte på förskolan*. (2009). Lund: Studentlitteratur.
- Simeonsdotter Svensson, A. (2009). *Den pedagogiska samlingen i förskoleklassen. Barns olika sätt att erfara och hantera svårigheter*. Göteborg. Göteborgs Universitet: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Skolverket. (2003). *Gruppstorlek, personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*. (Skolverkets rapport, 237). Kalmar: Fritzes.
- Skolverket. (2005). *Kvalitet i förskolan*. Stockholm. Fritzes
- Skolverket. (2010). *Särskilt stöd*. Hämtat 23 januari 2011, från <http://www.skolverket.se>
- Socialstyrelsen. (1978). *Om förskolan*. (Rapport 1978:2). Stockholm: Liber.
- Socialstyrelsen. (1987). *Pedagogiskt program för förskolan*. (Allmänna råd från socialstyrelsen 1987: 3). Stockholm: Kundtjänst, Allmänna förlag.
- Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg, L. (2007). *Gruppsykologi – om grupper, organisationer och ledarskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Tham, A. (2000). *Med känsla och kunskap: en bok om de grundläggande värdena*. Stockholm: Statens skolverk.
- Utbildningsdepartementet. (2010). *Läroplan för förskolan Lpfö98*. Stockholm: Fritzes.

- Vernersson, I-L. (2002). *Specialpedagogik i ett inkluderande perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet. (2007). *Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtat 10 januari 2011, från <http://www.vr.se>
- Zackari, G. & Modigh, F. (2002). *Värdegrundsboken: om samtal för demokrati i skolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Ödman, P-J. (2007). *Tolkning, förståelse, vetande*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Öquist, O. (2003). *Systemteori i praktiken*. Växjö: Gothia.

Bilaga 1

Hej!

Jag heter Veronica Ferm, är förskollärare, och studerar till specialpedagog vid Göteborgs Universitet. Jag ska skriva ett examensarbete som ska vara klart i juni 2011.

Syftet med studien är att undersöka pedagogers förhållningssätt till barn i behov av särskilt stöd. I min studie ska jag genomföra en gruppintervju av arbetslaget, göra observationer i den dagliga verksamheten och dokumentanalys på avdelningens pedagogiska dokumentation. Beräknad tid för intervjun är ca en timme. Observationerna kommer att pågå under en tid, där jag medverkar under olika dagar och tidpunkter. Den pedagogiska dokumentationen ska avidentifieras av pedagogerna på avdelningen innan jag tar del av den.

Då mitt fokus ligger på barn i behov av särskilt stöd riktar jag min förfrågan om medverkande direkt till er, då ni är en resursavdelning. Vid intresse att ställa upp i studien kommer jag att informera tydligare om undersökningens upplägg.

Det är av vikt att deltagandet sker på frivillig basis. De som deltar i studien kommer att avidentifieras, vilket gör att alla blir anonyma. Varken namn på personer, platser, avdelning eller ort kommer att skrivas ut. Det insamlade materialet kommer bara att användas i denna studie och endast hanteras av mig.

Har ni frågor, kontakta mig gärna via mail:

veronica.ferm@skola.molndal.se

Jag hör av mig i slutet på veckan för att se om det finns ett intresse att delta i studien.

Hälsning Veronica Ferm

Bilaga 2

Intervjuguide

- Vad är barn i behov av särskilt stöd för dig?
- Hur skulle ni beskriva barn i behov av särskilt stöd?
- Vad har ni för rutiner i dokumentationen kring barn i behov av särskilt stöd?
- Vad lyfter ni i dokumenten?
- Hur planerar ni den pedagogiska verksamheten?
- Vad har ni för möjligheter till gemensamma reflektioner om ert arbete?
- Har ni som arbetslag möjlighet till någon form av stöd?
- Hur kan man se i er verksamhet att ni arbetar med barn i behov av särskilt stöd?
- Hur skulle ni beskriva ert förhållningssätt till barn i behov av särskilt stöd?